

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

Established 1873

63 Fourth Avenue, New York, N.Y. 10003-5200

Tel. (212) 254-5130 Fax (212) 254-5239

www.shevchenko.org

info@shevchenko.org

Scanned from the Shevchenko Scientific Society
Library of America in New York.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

ІСТОРІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. ШЕВЧЕНКА

НЬЮ-ЙОРК – МЮНХЕН

1949

ПУБЛІКАЦІЇ

Наукового Товариства імені Шевченка

(українською мовою)

- I. Записки Наукового Товариства імені Шевченка, 159 томів.
- II. Публікації Секцій НТШ:
 1. — Збірник Історично-Філософичної Секції, 16 томів.
 2. — Український Архів, 15 томів.
 3. — Збірник Філологічної Секції, 23 томи.
 4. — Українська Бібліотека, 8 томів.
 5. — Збірник Математично-Природописно-Лікарської Секції, 32 томи.
 6. — Звідомлення з засідань Математично-Природописно-Лікарської Секції (німецькою мовою), 26 зшитків.
- III. Публікації Комісій НТШ:
 1. — Археографічна Комісія видала:
 - а) Джерела до історії України, 22 томи.
 - б) Памятки української мови й літератури, 7 томів.
 - в) Котляревський. Перелицьована Енеїда, передрук першого видання з 1798 р.
 - г) Збірка актів до історії суспільно-політичних і господарських відносин в Західній Україні.
 - г) Шевченко. Кобзар, факсиміле першого видання з 1840 р.
 2. — Статистична Комісія видала:
Студії з поля суспільних наук і статистики, 5 томів.
 3. — Правнича Комісія видала:
 - а) Часопись Правнича, 10 томів.
 - б) Часопись Правнича і Економічна, 10 томів.
 - в) Правнича Бібліотека, 4 томи.
 - г) Збірник Правничої Комісії, 2 томи.
 4. — Етнографічна Комісія видала:
 - а) Етнографічний Збірник, 38 томів.
 - б) Матеріяли до української етнології, 20 томів.
 5. — Бібліографічна Комісія видала:
 - а) Матеріяли до української бібліографії, 7 томів.
 - б) Українська Книга, 5 томів (на спілку з Українським Товариством Бібліографів).
 6. — Фізіографічна Комісія видала:
 - а) Збірник Фізіографічної Комісії, 7 томів.
 7. — Географічна Комісія видала:
Праці Географічної Комісії, 1 том.
 8. — Комісія Шевченкознавства видала:
Праці Комісії Шевченкознавства, 2 томи.
- IV. Різне:
 1. — Літературно-Науковий Вісник, місячник за 1898—1905.
 2. — Стара Україна, журнал, 24 зшитки (за 1924, 1925).
 3. — Атлас України і сумезних країв.
 4. — Український Статистичний Річник, 1 том.
 5. — Сьогочасне й Минуле, журнал, 2 річники.
 6. — Лікарський Вісник, журнал (на спілку з Українським Лікарським Товариством).
- V. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові містить звіт про діяльність Товариства, його Секцій і Комісій. Досі появилось 75 випусків українською мовою і 59 випусків німецькою.

І С Т О Р І Я Н Т Ш

17,35,42

ІСТОРІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ім. ШЕВЧЕНКА

З нагоди 75-річчя його заснування
1873–1948

НАКЛАДОМ НАУК. ТОВ. ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА
НЬЮ-ЙОРК — МЮНХЕН
1949

Всі права застережені

П Е Р Е Д М О В А

Наукове Товариство імені Шевченка нині має за собою сімдесят п'ять років праці. Такий ювілей ідний належного відзначення, особливо тепер, коли Товариству доводиться знову, як на початках його роботи, бути єдиним відомим світові репрезентантом вільної української науки, бо в УССР, в обставинах суворого режиму окупації, українська наукова діяльність неможлива.

У зв'язку з ювілеєм виник плян представити в окремому томі «Записок» підсумки праці Наукового Товариства ім. Шевченка в усіх ділянках, подавши повну бібліографію публікацій його. Але несприятливі умови еміграційного життя не дають сьогодні можливостей такий план реалізувати. Тому обмежуємося на найскромнішій формі — подаємо популярний нарис, в якому читач знайде огляд історії виникнення і праці Наукового Товариства імені Шевченка впродовж 75 років. Нарис складений групою членів Товариства за редакцією його Генерального Секретаря.

Тарас Шевченко

Будинок НТШ у Львові

О. Кониський

М. Грушевський

*Митрополит
Андрей Шептицький*

Є. Чикаленко

І. Франко

В. Гнатюк

Нарис історії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (1873–1948)

I. Товариство імени Шевченка

Сімдесят п'ять літ тому — 1873 року — у Львові засновано Товариство імени Шевченка, що року 1892 перетворене було на Наукове Товариство імени Шевченка. Три чверті століття судилося йому виконувати працю, що лишила великий слід у розвитку науки на Україні і тим самим у не скінченій ще боротьбі нашого народу за вільне й самостійне життя в своїй незалежній державі.

Щоб належно оцінити велику працю Наукового Товариства ім. Шевченка протягом його існування, треба насамперед пригадати обставини, за яких воно виникло.

Дев'ятнадцяте століття почалося для України в дуже несприятливих обставинах. Розшматована сусідами, Україна була поділена між Російською і Австро-Угорською імперіями. Кінець 18 століття із скасуванням гетьманського уряду, із включенням українських територій до Російської імперії, з руйнуванням Запорозької Січі й покріпаченням селянства по один бік кордону, із цілковитим пригнобленням польською шляхтою українського, здебільшого дуже бідного, селянства, до того ж позбавленого своєї провідної верстви, — з другого — приніс цілковиту ліквідацію решток української державности.

Народні заворушення, криваво придушуванні, як і спроби представників української аристократії шукати інших шляхів відновлення державности успіху не мали.

Міцніші сусіди діяли не тільки силою. Уряд Катерини II, здійснюючи її наказ привести українців «до того, щоб вони зросійщилися й перестали дивитися, як вовки в ліс», перетворює українську старшину на «малоросійське дворянство» й чинами та маєтками, а де треба, і репресіями намагається примусити забути про особну історію і славу боротьбу, що її ще недавно провадили батьки й діди. Петербурзький уряд послідовно веде свою русифікаційну політику й на культурному полі, щоб здійснити волю Петра I, «дабы никакой розни и особаго нарѣчія не было». Становище для нашої культури ускладнювалося тим, що в українському письменстві і школі в момент, коли була втрачена державність, не був подоланий ще розрив між літературною мовою, в основі церковнослов'янською, і мовою народною. Провідна верства стала вживати мови російської, навіть тоді, коли вона гостро виступала проти московської імперії (як у славетній «Історії Русов»). Це вживання дедалі ширилося, створюючи загрозу цілковитого розриву між народом і освіченою верхівкою. У Галичині, як і на значній частині Правобережжя мовою освічених верств, навіть у церковній проповіді, стає польська. Не без підстав деякі патріоти українські перед самим виступом Шевченковим сумували з того, що «вже наша мова конає».

Однак стан в дійсності не був таким безнадійним. Великі культурні здобутки 17 століття, коли, за свідченням чужинців, Україна була непорівняно освіченіша, ніж Москва, зробили своє діло, хоч і не відразу. На протилежних кінцях України — на сході і на заході — із вогників, що ледве, здавалося, жевріли, розгорівся вогонь національно-культурного відродження. Полтавець Іван Котляревський на самому рубежі 18 і 19 століття пише твір, який по праву належить обом цим століттям; бо «Енеїда» підбиває підсумок нового, що поступово виникало, часом непоміченим, у літературі попередньої доби, і своїм рішучим звертанням до мови народної намічає шлях, яким судилося розвинути ся українській культурі. В молодому Харкові, центрі Слобідської України, гурток вихованців великого українського філософа Григорія Сковороди добивається заснування в 1805 році університету, навколо якого незабаром розгортається літературна й наукова праця українських романтиків — пристрасних прихильників вивчення рідної старовини, рідної словесности, рідних звичаїв. Твори Квітки-Основ'яненка, Гулака-Артемовського, Боровиковського, Метлинсько-

го, Гребінки, видані Максимовичем і Лукашевичем пісні знаходять відгук у Галичині, де поява укладеного гуртом ентузіястів — М. Шашкевичем, Вагилевичем і Головацьким — збірника «Русалка Дністрова» (1837 р.) знаменувала початок літературного відродження Західньої України.

Але вже перші кроки відродженої літератури і науки української зустріли важкі перешкоди. І росіяни, і поляки оголошували українців одним із племен своїх народів, і поява кожного нового твору українською мовою зустрічала спершу гостру критику, а далі й урядову протидію. І тут ворожі українству сили діяли одностайно. Виступ Шевченка на початку 40-их років поклав край будь-яким сумнівам щодо можливості існування української літератури, народною мовою твореної. Але в ненависті до українського слова зворушливо об'єдналися переслідуваний царським урядом найвидатніший критик російський В. Белінський із «жандармом Європи» царем Миколою I, що віддає Шевченка в солдати й після розгрому Кирило-Методіївського братства (1847 р.) жорсткою спиняє будь-яку діяльність на українському полі.

Поразка Росії в кримській війні 1853—56 рр., самогубство Миколи I і ліберальний курс його наступника Олександра II подають надію, що й у межах Росії, нарешті, обставини для національно-культурної праці стануть сприятливішими, як сприятливішими стали вони в Галичині в наслідок революції 1848 року. Розпорошені після розгрому кирило-методіївців сили збираються, на цей раз у Петербурзі, навколо журналу «Основа» (1861—62 рр.), що публікує і мистецькі, і критичні, і наукові твори. Пожваблюється відразу і літературна, і освітня праця українською мовою. Але циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва з 18 липня 1863 року з його сумнозвісною формулою щодо української мови: «не было, нет и быть не может» фактично припинив будь-яку літературну і наукову та освітню діяльність на Україні. Уряд вирішив у самому корені перетяти ріст української культури, що, переживши десятиліття занепаду, переслідувана й гнана, притягала нових діячів і обіцяла розвинутися, надолужуючи прогаяне.

Перед українським громадянством виникла пекуча потреба: знайти засіб, щоб обійти нечувані в Європі перешкоди, які петербурзький уряд ставив перед українською наукою. Коли не було можливості покищо творити школу з рідною мовою навчання, то треба було будувати осере-

док науки, вогнище, яке зберегло б і збільшило культурні скарби українського народу. Якщо не було можливості роботи це на Україні, в межах Російської імперії, — треба було йти поза її кордони.

Шлях цей був уже намічений. Зв'язки між силоміць розірваними братами налагоджувалися. Автори «Русалки Дністрової», радіючи, прислухалися до голосів Котляревського, Гребінки та інших наддніпрянців. Лукашевич у 1836 році разом із наддніпрянськими опублікував і галицькі пісні. Галицько-Руська Рада 1848 року у Львові в своїй декларації заявила про єдність українського народу на всім просторі його землі і в Росії, і в Австро-Угорщині. В журналі «Мета» Ксенофонта Климкевича друкувалися твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка. В 1866—69 роках у Львові окремими випусками виходять «Поезії» Шевченка. Дедалі міцнішими ставали особисті зв'язки українських діячів, що їх розділяли державні кордони.

Отже, природно, що зростаючий натиск царського уряду і російського громадянства на всі прояви українського життя привів діячів із Центральних Земель до шукання виходу з цього становища за допомогою співпраці західніх українців.

З ініціативи письменника Олександра Кониського, 1836—1900, видатного представника українського громадянства, і Єлисавети Милорадович, із Скоропадських, української поміщиці з Полтавщини (1830—1890), «в часах, коли, — за висловом М. Грушевського, — можливість української культури стояла під знаком запитання, коли навіть оборонці її здебільшого не важилися йти далі поступів белетристики на народно-побутові, етнографічні теми та елементарної популярної літератури для селянства, гурток патріотів закладає фонд для розвитку української літератури і культури». Дійсними засновниками фонду, що був оформлений як Товариство імени Шевченка, стали, крім згаданих ініціаторів, ще колишній кирило-методівець Дмитро Пильчиків (1826—1893), о. Степан Качала (1815—1888), посол до галицького союму і державної ради зі Львова; до них згодом прилучився ще Михайло Жученко (1840—1880). Засновники товариства зібрали пожертви, що разом із меншими внесками 32 львов'ян дали разом 18 056.84 австр. корон (3 600 амер. доларів). Ці гроші були призначені на купівлю української друкарні, що мала стати основою діяльності нового товариства.

Місцем осідку був обраний Львів. Товариство, засноване з ініціативи діячів із Центральних Земель переважно на їх матеріальні засоби, відразу згуртувало багатьох видатних українців без різниці походження, стану чи віри. Звичайно, головну частину праці мусіли перебрати на себе місцеві діячі.

Статут товариства склали на доручення членів Української Громади Д. Пильчиків і М. Драгоманів. За статутом, завданням товариства було «спомогати розвій руської (малоруської) словесности». Зважаючи на формальну сторону, статут могли підписати лише українці — австрійські громадяни. Статутарними членами-засновниками були: о. Степан Качала, посол, Михайло Димет, купець, радний міста Львова, Михайло Коссак, радний міста Львова, д-р Омелян Огоновський, професор Львівського Університету, д-р Олександр Огоновський, професор Львівського Університету, д-р Корніло Сушкевич, секретар прокураторії скарбу, Теофіл Барановський, інженер Крайового Виділу, Лонгин Лукашевич, асекураційний урядник, Юліян Романчук, учитель гімназії, згодом посол до сойму і державної ради.

Товариство пропонували назвати «Галич», але переважила інша думка: надати новому Товариству значуще тоді вже по всій Україні ім'я великого поета. Це було перше товариство його імені. Статут затвердило Галицьке намісництво 11 грудня 1873 р. Перші загальні збори відбулися 4 червня 1874 р., але вже до того часу Товариство розпочало свою діяльність, закупаючи друкарню, де праця почалася в лютому 1874 р. Першим головою обрали д-ра Корніла Сушкевича (1840—1885), видавця першого повного Шевченкового «Кобзаря» (1867), що займав становище голови Товариства ім. Шевченка аж до смерті, 8. 6. 1885, себто 11 років.

Діяльність Товариства в перші роки його існування не була легкою. Причиною цього насамперед був важкий стан Галичини взагалі, зокрема слабкість українського культурного руху, коли навіть студентський журнал «Друг», як це було за молодих років Франка, виходив «язичієм». Щоправда, поважних перешкод від поляків не було, — здається тому, що вони спершу просто не цінили ваги нової установи. Зате чимало колод було кинуте під ноги з боку москвофілів, які мали тоді великий вплив і в руках яких була тоді більшість львівських установ. Особливо важкою була конкуренція друкарні Товариства з друкарнею Став-

ропії, добре устаткованою, з численними клієнтами (найстаріша українська друкарня з к. XVI ст.).

Громадських діячів у ті часи було дуже мало, наукових — ще менше. Отже Товариство не могло розгорнути наукової діяльності. Його праця йшла рівнобіжно з працею незадовго до того заснованої «Просвіти» (1868 р.) Тим часом як «Просвіта» провадила культурно-освітню роботу серед мас народу, Товариство обмежувало свою діяльність певними колами інтелігенції. Товариство ім. Шевченка мало спершу лише 20—30 членів, не лічачи прихильників, зокрема по той бік Збруча, число яких постійно, хоч і поволі, зростало. Ввесь тягар праці падав на Виділ.

Чимало утруднювали роботу Товариства, зокрема в перші роки, поважні грошові турботи. Друкарню закупили значно більшу, ніж дозволяли початково зібрані фонди (дві плоскі машини, чимало черенків, устаткування). Тим то на ній залишився чималий борг, що його сплачувати було нелегко, бо українських видавництв тоді не було, книжки видавали переважно самі автори, молоді незаможні люди. Книжки розходилися дуже слабо. А Товариство, згідно із своїм завданням, друкувало книжки за найнижчими цінами, найчастіше на сплату.

Грошові турботи друкарні минулися, коли Виділ Товариства дістав у 80-их роках друк українських шкільних книжок для гімназій і соймових видань українською мовою.

Другим важливим завданням Товариства стало в перші ж роки його праці заснування власного видавництва. Це стало konieczністю, коли 1876 р. російський уряд видав т. зв. Емський указ про заборону друкувати українські книжки в російській державі й довозити їх із за кордону. Від того року, до початку 1890-их рр. Товариство ім. Шевченка видало бл. 20 книжок.

Зокрема, слід відзначити видання українських літературно-наукових журналів. Товариство видало своїм коштом літ.-наук. частину річника «Правди» за 1878 р. і цілий XIII річник. «Правда» була тоді найповажнішим українським журналом. У 1885 р. Товариство перебрало від проф. Партицького видання часопису для українських родин «Зоря». Завдяки заходам Вол. Левицького (Вас. Лукича) цей журнал перетворився незабаром на репрезентативний всеукраїнський літературно-науковий журнал, що виходив до кінця 1897 р., коли його заступив видаваний заходами Товариства «Літературно-Науковий Вісник». В «Зорі» містилися

свої наукові й літературні праці українські вчені й письменники. Чимало молодших письменників, як Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Богдан Лепкий і ін. друкували тут свої твори. Заходами редакції «Зорі» відбулися також перші українські літературні курси, що мали не абияке значення для розвитку українського письменства. Не зважаючи на постійні перешкоди ширенню «Зорі» за Збручем, туди потрапляло чимало чисел її.

Але й тоді, ще до перетворення Товариства на наукове, воно звертало увагу на наукову діяльність.

Товариство не могло обмежитися на вміщенні протесту в «Правді», до речі, єдиного протесту, що появився в українській пресі, проти указу 1876 р., але музло дати відсіч російським намаганням викреслити українську народність із карти Європи. Незабаром по указі накладом Товариства вийшла праця члена Товариства, професора української філології у Львівському Університеті, д-ра Омеляна Огоновського п. н. «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» (1880). Праця, що науково трактувала проблему, доводила самостійність української мови, зокрема її відмінність і відрубність від польської і російської, отже, була рівночасно серйозною відповіддю на ворожі заперечення.

Слідом за цією книжкою з'явилася друга праця того ж автора, що спершу друкувалася на сторінках «Зорі», а згодом окремо накладом Товариства, перша велика «Історія літератури руської» (у 4 частинах, 6 томах, 1889—1894). Своім опрацюванням не була вона на висоті попередньої, бо автор застосував уже на той час застарілу біографічно-бібліографічну методу досліду, але вона відзначалася великим багатством фактичного матеріалу. Найбільше значення цієї праці полягало в тому, що в ній уперше широко поставлено проблему українського письменства в його органічному розвитку від найдавніших часів до найновіших. Автор послідовно провів у своїй праці ідею самобутности українського народу й оригінальности українського письменства. Зрозуміло, що така праця не могла не викликати заперечень з боку росіян, що завжди вважали стару київську добу українського письменства за свою. Найбільш ліберальні з них визнавали за українцями «право» мати свою

літературу лише від Котляревського. З нагоди появи праці О. Огоновського виступив акад. О. Піпін (що сам написав в «Огляді історії слов'янських літератур», виданому спільно із В. Спасовичем, нарис історії українського письменства, щоправда, лише новішого) у великій, написаний в іронічному тоні статті п. н. «Особая история русской литературы» (1890). Він намагався довести, що окремої української літератури немає; у висліді його тези, хоч і інакше формульовані, покривалися з відомим валуєвським «не було, нема і бути не може». Йому відповів проф. О. Огоновський в окремій брошурі: «Моему критикові. Відповідь А. Піпінові», Львів 1890. В спокійному тоні, науково і речево Огоновський один по однім заперечив «докази» Піпіна, наводячи силу об'єктивних фактів і документальних даних. Йому на поміч поспішив І. Нечуй-Левицький, видавши окремою відбиткою з «Діла» свою полемічну працю п. н. «Українство на літературних позовах з Московщиною» (Львів 1890, під псевдонімом І. Баштовий).

Це була не лише академічна дискусія. Рамки полеміки були куди ширші; йшлося тут про принципове питання: чи українці самостійний народ із старою власною культурою, чи лише одне з племен російського народу, з літературою провінціального типу для простолюддя, що не знає літературної (очевидно, російської) мови. Дискусія, викликана Огоновським і Піпіном, тривала кілька років. Пізніше в ній взяв участь із російського боку видатний філолог О. Соболевський, відновивши стару погодинську теорію про великоросійське населення Києва до татарських часів, а з українського — А. Кримський, К. Михальчук і інші київські вчені. Дискусія розгорнула багатющу аргументацію на користь самобутності української мови і літератури. Наслідки цієї дискусії виявилися тоді, коли з ініціативи М. Грушевського відділ російської мови петербурзької Академії Наук доручив комісії в складі найвидатніших російських філологів (О. Шахматов, Ф. Корш та ін.) скласти меморіал, яким, на підставі наукової аргументації, Академія вимагала скасувати закони, скеровані проти українського слова («Об отмене стеснений малорусского печатного слова»). Однак обмеження були скасовані революцією 1905 року. Уряд відновив заборону з перших днів війни 1914 року, розгромивши українську пресу й наукові заклади.

II. Наукове Товариство до першої світової війни

У зв'язку з пожвавленням українського національно-громадського й культурного життя в другій половині 80-их рр. XIX століття, і в Галичині й на Центральних і Східних Землях виникла потреба ширше розгорнути наукову працю, якій не давала можливостей розвитку російська влада; постала konieczність створити потужний науковий осередок, що відповідав би рівневі наукових закладів державних націй. Єдиним закладом, що міг стати таким науковим осередком, було саме Товариство ім. Шевченка. Справу його реформи обмірковували члени Товариства, але конкретної форми надав їй ініціатор Товариства О. Кониський, що доклав усіх зусиль, щоб цей задум провести в життя. В лютневому числі «Правди» за 1889 р. Кониський умістив статтю, де з'ясував потребу реформи Товариства на чисто наукове, на зразок давнішого краківського «Towarzystwa Przyjaciół Nauk», що стало предтечею польської Академії Наук, або сербського Наукового Дружства, з тією метою, щоб воно «стало засновником будучої українсько-руської академії наук». Найдіяльніше з галицьких діячів підтримав цю думку проф. Олександр Барвінський, що найбільше вірив у те, що за кілька літ по заснуванні Наукового Товариства воно доб'ється перетворення на академію. За спонукою і в порозумінні з О. Кониським і В. Антоновичем, визначним істориком і археологом, професором Київського Університету, підніс він цю справу на найближчих загальних зборах 19.4.1890, які до ручили Виділові скликати в цій справі окремі загальні збори. Нові збори відбулися лише 13.3.1892 р. На них прийняли новий статут, який затвердило Намісництво 16.11.1892 (ч. 89.560).

Сам автор нового статуту так з'ясував проведену зміну: «Наукове Товариство ім. Шевченка має плекати та розвивати науки в українсько-руській мові та штуки і збирати та зберігати всякі пам'ятки, старинності і наукові предмети України-Руси. До того мають служити наукові досліди з філології руської і слов'янської та історії українсько-руського письменства і штуки, з історії і археології України-Руси, а також з наук філософічних, політичних, економічних і правничих, математичних, природничих з

географією і лікарських; відчити, розправи і розмови наукові; з'їзди учених, літератів і артистів; видання наукових «Записок Товариства ім. Шевченка» і інших творів наукових; збирання матеріялів до бібліотеки і музею: премії і підмоги ученим, літератам і артистам, а на останку удержування друкарні і книгарні. Товариство має поділитися на три секції: філологічну, історично-філософічну і математично-природничо-лікарську. Для деяких справ наукових може бути вибрана окрема комісія».

Хоч Товариство через опір поляків не дістало титулу академії, але працею в усіх майже царинах знання воно виконувало фактично функції академії.

Поважною проблемою виявилася наявність членів-не-науковців у Товаристві. Спершу й вони мали право брати участь у роботі наукових секцій, що почали свою діяльність у 1892 р., однак по довгих нарадах і дискусії в лютому 1898 р. здійснено дальшу зміну статуту (затверджено Намісництвом 26. 4. 1898), що завела поділ членів на дійсних, себто науковців, що могли бути членами секцій, і звичайних, себто не науковців або кандидатів на науковців, які могли бути членами комісій. Належне ведення наукових справ забезпечене тим, що найважливіші пости в Товаристві могли займати лише дійсні члени. Голова і секретар мусіли бути дійсними членами. Разом із трьома делегатами секцій до Виділу становили вони у Виділі більшість, хоч звичайно обирали до Виділу взагалі більше дійсних членів; так само головою комісії міг бути лише дійсний член. Остаточо закріпилася практика, що не дозволяла Виділові приймати нових звичайних членів ненауковців. За цією практикою звичайними членами ставали молодші вчені, члени комісій. У свою чергу секції іменували дійсних членів майже виключно з-поміж членів комісій, видаючи при цьому, щоб кандидати на дійсних членів мали вже надруковані або принаймні прийняті до друку у виданнях Товариства праці.

Перших 32 дійсних членів іменовано на загальних зборах 1 червня 1899 р. на підставі окремого правильника і рефератів, опрацьованих секціями, пильнуючи, щоб кандидат, автор поважних наукових праць, був членом іншої наукової інституції, професором університету тощо.

Першими дійсними членами в Історично-Філософічній Секції були: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобків, К. Левицький, В. Охримович,

Ю. Сіцінський, П. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашівський, Я. Шульгин. Секція обрала президію в складі: директор — Н. Вахнянин, якого заступив М. Грушевський, приїхавши до Львова в 1894 р., заступник — К. Левицький, секретар — С. Томашівський.

У Філологічній Секції першими дійсними членами стали: О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарив, І. Кокорудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Коцовський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко. Президія: директор — О. Огоновський, по його смерті І. Верхратський, а пізніше І. Франко, заступник — О. Партицький, секретар — О. Макарушка.

В Математично-Природописно-Лікарській Секції — Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, П. Огоновський, Е. Озаркевич, І. Пуллой, Щ. Сельський, О. Черняхівський. Президія: директор — І. Верхратський, заступник — Щ. Сельський, секретар — В. Шухевич.

Дальших дійсних членів могли іменувати лише секції, а затверджував їх Виділ. За останнє півстоліття майже не було видатніших українських учених, що не були б дійсними членами Наукового Товариства ім. Шевченка, за винятком останніх років перед другою світовою війною, коли відпала можливість іменувати дійсних членів з-поміж громадян УССР, щоб не наражати їх на переслідування. На еміграції, коли ця перешкода відпала, Товариство покликало в дійсні члени ряд видатніших учених із Центральных і Східних Земель.

Згодом іменовано також чужинців, зокрема таких, що прислужилися для української науки. Першими були акад. В. Ягіч (хорват) і акад. О. Піпін, що, поминувши невдалу полеміку з Огоновським, чимало зробив для історії української літератури й етнографії.

Згодом деякі секції, зокрема Математично-Природописно-Лікарська, часом відступали від правила, що дійсними членами мали бути лише чужинці, заслужені перед українською справою і українською наукою. На практиці такі відступи себе не виправдали, за винятком таких вчених світової слави, як професори Айнштайн, Гільберт, Манувр'є, Пенк, Плянк і інші, членством яких Товариство може пишатися, а самі вони не раз ставали в пригоді Товариству.

Товариство відразу по реформі стало розгортати широкую наукову діяльність. Вона набрала особливої сили, ко-

ли в 1894 році до Львова приїхав найвидатніший український історик і організатор наукової праці, тоді ще 28-літній Михайло Грушевський (1866—1934). Тут він обняв катедру історії України у Львівському Університеті (офіційно: катедру історії Сходу Європи). Як давніший співробітник Товариства, він відразу став до праці.

Проте ще до його приїзду й до реформи Товариства посилилася наукова праця — знову ж таки заходами О. Кониського. З його почину Товариство приступило до видання наукових «Записок Товариства ім. Шевченка». Перших кілька томів склав сам О. Кониський, хоч перший том, що з'явився 1892 року, фірмував як редактор д-р Юліян Целевич, а дальші три — О. Барвінський. Обидва вони були радше технічними редакторами, бо О. Кониський збирав матеріали, листувався з авторами й давав вказівки, навіть технічного характеру. Заслугою Кониського було також опрацювання програми наукової роботи, що мала обіймати різні ділянки українознавства, з особливою увагою до шевченкознавства. Тут Товариство мало випустити передусім науково опрацьоване видання творів і біографію поета. Перше завдання виконав О. Огоновський, приготувавши 4-томове видання творів поета з коментарем, в чому йому особливо допомагав В. Антонович. В справі біографії Шевченка Кониський звернувся до М. Чалого, прохаючи його критично переробити й доповнити виданий ним раніше (1882 р.) життєпис Шевченка. Однак виготовлений М. Чалим життєпис не задовольняв поставлених вимог, і Кониський сам узявся за це діло. По кількох роках наполегливої праці біографія Шевченка виросла в капітальну розвідку, що й досі не втратила своєї вартости. Друкувалася вона спершу в «Зорі», а далі в «Записках НТШ», починаючи від першого тома, і вийшла пізніше окремо, в двох томах, як «Збірник Філологічної Секції».

В 1895 р. редакцію «Записок» перебрав М. Грушевський, довголітній редактор видань (1895—1913) і голова Товариства (1897—1913), найкращий його організатор, а також довголітній директор Історично-Філософічної Секції. За його редакцією вийшло 110 томів «Записок» (5—98, 101—116; тт. 99 і 100 вийшли по війні як «Ювілейний Збірник» на пошану К. Студинському) і бл. 30 інших праць та 88 книжок «Літературно-Наукового Вісника» (від 1898 р. до травня 1905). Грушевський редагував «Літературно-Науковий Вісник» і після того, як НТШ передало його Україн-

ській Видавничій Спільці, до серпня 1914 р., коли з початком війни журнал був заборонений.

Найширше розгорнула свою працю Історично-Філософська Секція, очолена проф. М. Грушевським, де згуртувалася група видатних пізніше українських істориків, мало не виключно учнів його, як С. Томашівський, І. Джиджора, І. Крип'якевич, М. Кордуба, В. Гара-симчук, І. Кревецький, О. Терлецький та ін.

За ініціативою М. Грушевського в 1895 році виникла Археографічна Комісія, головою якої він став на довгі роки. Археографічні пляни Грушевського були дуже широкі. Задумано було видання літописів і хронік, матеріялів правничого, історично-літературного, історично-статистичного, історично-етнографічного характеру, а також матеріялів з історії церкви, освіти та ін. для всієї території України в її історичному минулому. Заплановано було для цієї мети видання: «Жерела до історії України-Руси» і «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури».

Пізніше, так само з ініціативи Грушевського, НТШ приступило в 1906 р. до нової серії видань, званої під назвою «Українсько-Руського Архіву», де друкувалися матеріяли до історії селянства і господарства Галичини та її минулого культурного життя (розвідки М. Грушевського, І. Франка, С. Томашівського, В. Щурата, І. Брика, К. Студинського та ін.). Наукове Товариство 1894 р. перебрало на себе видання заснованої в 1883 р. під ред. О. Барвінського «Руської Історичної Бібліотеки». Тут в перекладах на українську мову з'явилися найважливіші монографії наддніпрянських істориків: В. Антоновича, О. Єфименкової, М. Костомарова, Я. Шульгина, І. Линниченка та ін.

Допоміжними науковими клітинами Історично-Філософської Секції до першої світової війни були Археологічна та Статистична Комісія; в останній працювали С. Баран, М. Гехтер, С. Дністрянський, В. Дорошенко, М. Лозинський, В. Охримович, В. Панейко, В. Садовський, В. Стасюльський, О. Шульгин та ін.

М. Грушевський започаткував також видання окремих «Збірників» поодиноких секцій, а далі й видань таких комісій, як Статистична, Правнична, Бібліографічна, Етнографічна, а також «Хроніки» Товариства, що виходила в двох виданнях, українським і німецьким — для чужинецького світу. Він провадив від імені Товариства широку громадську діяльність, крім того виявився добрим господарем, що

поклав основи для матеріальної підбудови Товариства.

Саме тоді постали найкращі твори М. Грушевського, зокрема його капітальна «Історія України-Руси», що її вісім томів вийшли накладом Товариства (пізніше в Києві IX—X тт.). Ці праці дали йому широку славу й ім'я найбільшого історика України, а також поважно спричинилися до піднесення престижу Товариства.

Те, що Грушевський робив на полі української історії, в ділянці української філології творив Іван Франко (1856—1916), великий поет, прозаїк, критик і публіцист, а також великий український філолог, наукові заслуги якого були визнані далеко за межами батьківщини. Він віддав Товариству своїх десять найкращих років (1898—1907), доки, зламаний хворобою, не був змушений покинути її. Франко вклав в організацію Наукового Товариства ім. Шевченка і в наукову роботу в ньому силу праці як довголітній директор Філологічної Секції, голова деяких комісій, редактор видань і, нарешті, як автор ряду капітальних праць з історії українського письменства та з фолклору.

Від 1898 р. почав виходити «Збірник Філологічної Секції» НТШ (до 1938 р. вийшло 23 томи). У «Записках» Наукового Товариства, «Збірнику Філологічної Секції» та інших виданнях, що надзвичайно спричинилися до піднесення рівня української філології, знаходимо мовознавчі праці І. Верхратського, В. Гнатюка, І. Зілінського, О. Колесси, А. Кримського, О. Макарушки, І. Огієнка, В. Охримовича, І. Панкевича, В. Розова, І. Свенціцького, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, К. Студинського, Є. Тимченка, І. Франка та ін. В «Українсько-Руському Архіві» поряд інших матеріалів містилися також пам'ятки української літератури. Крім монументального Франкового видання апокрифів, про яке мова буде далі, НТШ випустило низку текстів старої літератури і великої наукової ваги розвідки з історії старої і нової літератури М. Возняка, Я. Гординського, М. Грушевського, В. Доманицького, А. Єнсена, П. Зайцева, О. Лотоцького, М. Павлика, В. Перетца, К. Студинського, І. Франка, В. Щурата. В «Збірниках Філологічної Секції» надрукована була згадана монументальна праця О. Кониського «Тарас Шевченко — Грушівський, хроніка його життя» тт. I—II (1898—1901), «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство», кореспонденція Якова Головацького та ін.

Праця Етнографічної Комісії, що зосередила в собі таких етнографів, як Ф. Вовк, В. Гнатюк, І. Франко, Ф. Колесса та ін., принесла цілий ряд капітальних розвідок, базованих на величезному сировому матеріалі, зібраному за допомогою великого числа співробітників. Досить сказати, що «Етнографічний Збірник» налічує 38 томів, а «Матеріяли до української етнології» — 20 томів. Велике значення для розвитку української етнографії мали висліди подорожей і етнографічно-антропологічних поїздок у терен, як, прим., трирічна експедиція (1904—1906 рр.) під проводом проф. Ф. Вовка й при співучасті І. Франка, І. Раковського і З. Кузелі, що значно збагатила, між іншим, наші й чужинні музеї.

Тут треба відзначити особливу роллю в організації праці Наукового Товариства, що її виконав, подібно до М. Грушевського та І. Франка, Володимир Гнатюк (1871—1926), широко знаний український етнограф, автор ряду капітальних праць, від 1901 р. секретар, а по смерті І. Франка (1916) — голова Етнографічної Комісії, редактор (від 1900 р.) всіх видань її і довголітній (від 1898 р. до смерті) генеральний секретар НТШ.

Головне завдяки його енергійній праці й відданості справі Етнографічна Комісія провадила систематичне збирання, опрацювання й видання скарбів української народної творчості. Охопивши поступово дослідженнями Галичину й Буковину, поширивши далі свою діяльність на Центральні й Східні Землі, Комісія звернула увагу на Карпатську Україну, у вивченні якої колосальна праця належить особисто В. Гнатюкові, що, сказати б, відкрив Карпатську Україну для громадянства й науки. До співпраці В. Гнатюк зумів притягти численних збірачів етнографічних матеріалів з різних земель України, зробивши деяких з них корисними дослідниками, як О. Іванчук, А. Онищук та ін. В. Гнатюк вклав також надзвичайно багато праці у видання «Літературно-Наукового Вісника», співредактором якого він був у перший період існування (а також при відновленні журналу по війні).

Поруч із ними вельми заслужився для української науки організатор і керівник третьої — Математично-Природописно-Лікарської Секції д-р Володимир Левицький, що майже 40 літ був редактором видань секції та її директором. Його праці завдячуємо постання нових в українській науці галузей, як математика, астрономія, фі-

зика, хемія. Вже в перших томах «Записок НТШ» з'явилися українською мовою праці з ботаніки, фізики, хемії, медицини проф. І. Пулюя, проф. І. Горбачевського, І. Верхратського, проф. О. Черняхівського та ін.; пізніше з'явилися розвідки як цих учених, так і молодших — І. Раковського, П. Озаркевича, М. Коса, Ш. Сельського та ін. і цілої низки українських лікарів.

Ці науки, щоправда, плекалися й раніше на Україні, але майже виключно не українською мовою. Секція була у важкому становищі, бо Товариство не могло здобутися на влаштування дорогих лябораторій, проте д-р В. Левицький добився і для українських математично-природничих наук європейського визнання, доказом чого може бути факт, що найбільші світової слави математики, фізики і географи не відмовилися стати членами Математично-Природописно-Лікарської Секції Наукового Товариства ім. Шевченка.

Треба відзначити, що як згадані тут керівні діячі, так і всі члени Товариства працювали переважно до кінця життя. Хоч праця в Товаристві була виснажлива, важка й безплатна, однак її тяглість була збережена. Як приклад можна згадати голів Товариства, яких за 75 літ було лише 11. Корнило Сушкевич (1874—1885), проф. Сидір Громницький і проф. Дам'ян Гладилевич (були головами по два рази в період 1885—1892 рр.), проф. д-р Юліан Целевич (1892), проф. Олександр Барвінський (1893—1896), проф. Михайло Грушевський (1897—1913), проф. д-р Степан Томашівський (1913—1918), проф. д-р Василь Щурат (1919—1925), проф. д-р Кирило Студинський (1925—1931), проф. д-р Володимир Левицький (1931—1935), проф. д-р Іван Раковський (1935—1949), з березня 1949 — проф. д-р Zenon Кузеля. З них четверо було головами до смерті. В Товаристві постала неписана традиція, міцніша за статут, що надала йому внутрішньої сили і злютованости, а його праці академічного характеру в найкращому розумінні цього слова.

Крім старших досвідчених науковців, що були дійсними членами секцій, навкруги Товариства гуртувався цілий ряд учених та кандидатів молодших, яким воно зробило можливою наукову працю в своїх секціях та комісіях. Це була, зокрема, велика заслуга проф. М. Грушевського, що, будучи професором історії України в Львівському Університеті, зумів виховати цілу школу істориків, які згодом стали дійсними членами Товариства. Були між ним такі

відомі, як С. Томашівський, І. Крип'якевич, І. Джиджора, В. Гарасимчук і багато інших.

Якщо в перші роки участь надніпрянських учених у виданнях НТШ була лише спорадичною, то пізніше вона посилилася. В «Записках» стали містити свої розвідки, статті й замітки такі видатні історики, як В. Барвінський, М. Василенко, О. Грушевський, В. Липинський, В. Модзалевський, М. Слабченко та ін.

У Філологічній Секції завдання підготовки наступної плеяди науковців виконували професори української філології в Львівському Університеті д-р Олександр Колесса і д-р Кирило Студинський. Майже третина дійсних членів Секції — це їхні учні, м. ін. д-р І. Брик, акад. М. Возняк, д-р Я. Гординський, д-р М. Тершаковець та ін.

Рік за роком поставали нові наукові комісії, і виходили їх нові публікації. До першої світової війни наукова організація Наукового Товариства ім. Шевченка була завершена, поодинокі серії наукових публікацій належно розбудовані. Рік-у-рік зростав бюджет товариства, зокрема його дотації на наукові дослідження, поїздки, бібліотеку і музеї, а особливо на наукові видання. Коли, напр., у 1899 р. науковий бюджет становив лише 29 820 корон, то в 1911 р. вже 91 400 корон.

Ріст витрат в окремих галузях наочно видно з таких даних:

	1899 р.	1911 р.
Наукові видання	25 000. —	57 000. — кор.
Наукові поїздки	600. —	2 800. —
Стипендії	600. —	3 000. —
Бібліотека	2 000. —	13 500. —
Музей	420. —	4 000. —
Секретаріят	1 200. —	11 000. —

Виділ здобув від держави великі, як на той час, кошти, що постійно зростали, починаючи від 1894 р., аж до суми 102 000 корон у 1916—17 рр. Державна допомога покривала приблизно половину коштів на наукові видання. Так, наприклад, 1911 р. Товариство дістало від Краю 19 000 кор., від Буковинського сойму 1000 кор. (одноразово) і від Держави 20 000 кор., разом 40 000 корон. Загальний науковий бюджет у тому році виріс рівно вдвоє. Решту коштів покривало Товариство із своїх підприємств.

Зростало одночасно довір'я і жертвенність громадянства. Найважливіші пожертви і фундації були такі: проф. хірургії у Воєнно-Медичній Академії в Петербурзі Павло Пелехин пожертвував 1898 р. 80 000 корон на утримання катедри хірургії в майбутньому українському університеті. Цю суму він доповнив згодом дальшими 10 000 корон. За ці гроші Товариство закупило будинок на вул. Чарнецького 26, де примістило друкарню і палітурню, які при цій нагоді були відновлені й поширені. Поширення друкарні і палітурні стали konieczністю, коли заходами О. Барвінського в друкарні Товариства стали випускати не лише підручники для гімназії, але й для українських народних шкіл. З того часу друкарня й палітурня покривали мало не половину бюджету Товариства.

Другим фондом стали гроші, зібрані на будівництво Академічного Дому. На цю мету відомий український діяч Євген Чикаленко з Києва пожертвував 63 259, 74 корон, а дрібні пожертви дали 10 000 корон. До цих грошей Товариство доклало ще своїх 100 000 корон.

В 1912 р. заходами М. Грушевського Товариство закупило за 400 000 кор. великий будинок на вул. Чарнецького 24, де приміщено бібліотеку і музеї. На цю мету достав проф. М. Грушевський у відомого мецената інж. Василя Симиренка 100 000 карб. (250 000 корон). Решту дав центральний австрійський уряд. Адвокат д-р Теофіл Демицький записав Товариству село Белелуку коло Снятина. В рр. 1921—1922 розпарцельовано значну частину цього маєтку між місцевими українськими селянами. Двір і 93 морги поля залишилися при Товаристві.

З дальших, дрібніших, фондів слід згадати т. зв. Академічний Резервовий Фонд, Фонд Доцентів, Фонд Літераторів ім. Д. Мордовця. В 1898 р. під час урочистого святкування 100-річчя «Енеїди» Котляревського на Фонд Літераторів ім. Котляревського зібрали 3 655,14 кор. Крім того, було кілька фондів, з яких виплачували стипендії для студентів, як ім. А. Бончевського, переданий Товариству «Прогресітою» фонд ім. Олександра Огоновського (з 1905 р.), фонди ім. Ол. Кониського, ім. Якова Головацького, ім. Івана Франка. На жаль, ці фонди, складені в банку, зазнали девальвації по першій світовій війні. Проте вони були доказом широкої громадської діяльності і великого довір'я, яке мало Товариство в найширших колах українського громадянства по всій Україні і на еміграції.

Говорячи про ріст Наукового Товариства та його закладів, мусимо насамперед згадати про Бібліотеку НТШ. Заснування її тісно пов'язане з реформою 1892 року, тобто з перетворенням Товариства ім. Шевченка на наукове. До реформи належно організованої бібліотеки при Товаристві не було, а збірку книжок, які при ньому нагромадилися, ухвалою загальних зборів 1886 р. передали «Прогресу», що становила тоді найважливішу освітню установу в Галичині. Але поступово по реформі з дарів українського громадянства та з організованого М. Грушевським в 1895 р. обміну з чужими академіями наук і іншими науковими установами з найскромніших початків постала бібліотека, що згодом розрослася, ставши однією з найбільших українських бібліотек. Початок дав і тут О. Кононіський, що 1893 року подарував Товариству перших 392 книжки, а вмираючи (1900 р.), передав Товариству решту своєї книгозбірні. На заклик Товариства жертвувати книжки відгукнулося все українське громадянство. Крім численних дрібніших пожертв тисяч жертводавців, усіх українських і багатьох чужих видавництв, слід згадати принаймі найцінніші, як пожертва «Просвіти», що дарували свої дублети і всі видання, бібліотеку й збірку рукописів І. Франка (7000 книжок і 500 переважно старих рукописів та архів), книгозбірню філософа Лесевича з надзвичайно цінних філософічних і соціологічних книжок (бл. 3000 томів), бібліотеку з філософічних переважно книг д-ра І. Мандичевського, книгозбірню проф. Львівської Політехніки Ю. Медвецького (понад 2000 книжок геологічно-петрографічно-мінералогічного характеру), о. П. Крип'якевича — з історії Церкви, д-ра Є. Олесницького (2450 кн.), д-ра І. Зілинського (2407 кн.), д-ра І. Курівця, М. Менцінського (ноти і взагалі музикологія) і багато інших. В наслідок цього напередодні другої світової війни бібліотека мала мінімум 300 000 томів.

Так само розрослася друкарня. Книгарня, ростучи із скромних початків, перетворилася на поважну книжкову централю, яка мала перед першою світовою війною три філії: в Києві, Харкові й Катеринодарі (по війні було 5 філій у Галичині й на Волині).

Зростав, починаючи від 1893 р., і Музей - Товариства. Особливо інтенсивно стали напливати предмети музейної вартості, починаючи з 1900 р., коли окрема Музейна Ко-

місія звернулася до українського громадянства з закликом до збирання експонатів.

В основу археологічного відділу Музею лягли тоді цінні збірки старовини княжих часів з Княжої Гори біля Канева, з княжого городища в Звенигороді б. Львова і крем'яне знаряддя з французьких палеолітичних стоянок, закуцене Ф. Вовком у Парижі; він же перший упорядкував археологічну збірку Музею НТШ в 1904 р. Одночасно була заснована галерія портретів визначних українських діячів науки, літератури й мистецтва, а також збірка їх автографів, подарована В. Антоновичем, П. Житецьким і Є. Трегубовим, пізніше передана в Архів при Бібліотеці НТШ. В 1907 р. археологічний відділ був значно поповнений цінними експонатами із Східньої Волині, й був заснований етнографічний відділ Музею на базі великої збірки вишивок, плахт і килимів із Східньої України та експонатів із хліборобської виставки в Стрию. Після перенесення до нового приміщення (Чарнецького 24) в 1913–14 р. протягом п'ятих років Музей зріс утрое, зайнявши 14 кімнат.

Поруч історично-культурних дарів і закупів, що розвинулися в окремий музей, згодом стали напливати дари, які стали зав'язком другого, Природописного Музею Товариства. Сюди належить геологічна й палеонтологічна збірка проф. С. Рудницького, така ж збірка з Кавказу проф. Ковалевського, збірка геологічних і топографічних карт проф. Ю. Медведського, велика ентомологічна збірка проф. І. Верхратського (понад 10 000 комах), зільник проф. Є. Волощак (кільканадцять тисяч українських рослин) та ін. Музей відкритий був 1910 р. В 1912 його перенесли до новокупленого будинку, де виставлено експонати в 5 кімнатах.

Роки 1897–1913, на які припадає час головування проф. М. Грушевського, — це найкращі роки в розвитку Товариства. Поруч відданої і жертвенної праці голови і членів, допомагали також об'єктивні обставини, насамперед зростання українських сил в Австрії, до чого теж чимало спричинилася діяльність Товариства. Завдяки цьому можна було дістати значну грошову допомогу. Не менш допомагали діяльності Товариства згадані численні пожертви громадянства по обидва боки Збруча. Так створена була матеріальна база для наукової діяльності. Так само постійно зростала друга база: співробітники.

В значній мірі заходами Товариства, хоч і поволі, че-

рез постійні перепони з боку поляків, Львівський Університет поступово робив кроки на шляху до українізації. До війни, якщо не рахувати професорів на богословському відділі, там був з десяток українських професорів (М. Грушевський, О. Колесса, К. Студинський, С. Дністрянський, П. Стебельський, В. Вергановський, С. Рудницький, С. Томашівський, І. Свенціцький). Не зважаючи на польські перепони і російський демарш (царський уряд зробив у Відні заяву, що відкриття українського університету у Львові вважатиме за «*casus belli*»), українські парламентарії і Наукове Товариство ім. Шевченка добилися того, що австрійський цісар обіцяв відкриття українського університету у Львові на 1916 р., чому однак перешкодила війна.

Професори університету — українці були всі членами Товариства й особливо дбали про молоду наукову зміну. Здібнішим студентам Товариство давало чималі, як на той час, стипендії. В перші роки існування Товариства поважною була також допомога наддніпрянських учених, що в кордонах Російської держави не могли себе виявити. Ця підмога природно зменшилася, коли в наслідок революції 1905 р. настало деяке полегшення для українців у Росії і з ініціативи М. Грушевського в Києві було засноване Українське Наукове Товариство, першими дійсними членами якого стали місцеві дійсні члени Наукового Товариства ім. Шевченка.

Огляд діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка цих часів був би не повний, коли б ми не згадали громадської праці Товариства, що мала на меті оборону українства від його противників і піднесення рівня української культурної праці взагалі. Товариство завжди мало живий і безпосередній контакт з найширшими громадськими колами, беручи участь у загальногромадських культурних виступах, дуже часто як ініціатор і організатор їх, і, крім того, впливаючи через свої популярно-наукові видання, призначені для ширшого загалу.

Насамперед слід згадати тут обидва літературно-наукові журнали, що їх видавало Товариство: «Зоря» (1885—1897) за редакцією О. Партицького, потім Василя Лукича Левицького та О. Борковського і «Літературно-Науковий Вісник» (1898—1905) за редакцією М. Грушевського, І. Франка і О. Маковея, якого згодом заступив В. Гнатюк. Ці журнали мали всеукраїнський характер і користалися великим довір'ям і признанням громадянства. В руках Товари-

ства вони були потужним засобом піднесення рівня національної культури.

Подібні завдання мало видавання популярно-наукових книжок і творів красномовного письменства, що його спершу провадило само Товариство, а згодом передало своїй книгарні.

В 1898 р. Товариство при допомозі інших львівських установ влаштувало величне свято на честь Івана Котляревського і століття відродження української літератури. У зв'язку з цим скликаний був перший всеукраїнський з'їзд літературних діячів у Львові. Свято відбулося з великим піднесенням. Товариство використало цей запал таким чином, що заснувало тоді Українську Видавничу Спілку, яка видала кількості белетристичних і популярно-наукових книжок, в тому числі твори багатьох тогочасних українських письменників і переклади видатних творів світової літератури. Спілкою керували, вклавши до справи багато праці, члени Товариства: М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк та ін. До першої світової війни це було найбільше українське видавництво.

Багато уваги присвячувало Товариство університетській справі й опіці над студентською молоддю. Про будову Академічного Дому у Львові 1905 р. ми вже згадували. Товариство мало кілька фондів, з яких давало стипендії студентам. Заходами Товариства відбулося кілька широких анкет в університетській справі, зокрема в справі створення приватного українського університету. По відомій сепараті українських студентів із Львівського Університету 1901 р. Товариство вислало окрему делегацію до Відня з трьох професорів університету, членів Товариства. В 1905 р. при участі Товариства відбулися вакаційні Університетські Курси, де було чимало українців із Центральних і Східних Земель.

Дбало Товариство і про українські середні школи, зокрема пильно досліджуючи статистику учнів середніх шкіл — українців; науково опрацьована, ця статистика ставала підставою для домагань від уряду поширити мережу українських гімназій у Галичині, що, хоч і поволі, постійно зростали.

Окремо підкреслити треба дуже тісний зв'язок Товариства з наддніпрянськими ученими і громадянами. НТШ піддержувало їх якомога в їх тяжкій боротьбі проти царського уряду і великодержавницької шовіністичної російської громадськості за права української нації. До Києва в 1905 р.

переніс М. Грушевський видання «Літературно-Наукового Вісника», там же утворені були перші українські книгарні, стали поширюватися книжки, стали ширше друкуватися праці українських письменників і т. п. Товариство робило пожертви на національні цілі (напр., 3000 карб. на будівництво пам'ятника Шевченкові).

В 1899 р. Товариство й окремі його члени одержали запрошення взяти участь в XI археологічному з'їзді в Києві. Товариство погодилося, але під умовою, що українська мова буде допущена на з'їзді нарівні з російською. Впливові вороги подбали за те, щоб міністерство внутрішніх справ заборонило українську мову на з'їзді. По довгих заходах міністерство освіти перед самим з'їздом погодилося допустити українську мову лише на закритих засіданнях, де учасників було б не більше, як 25. Тоді Товариство відмовилося від участі, і призначені на з'їзд реферати надруковані були в двох подвійних томах «Записок» (31-2 і 25-6). На XIII Археологічному З'їзді 1905 р. в Катеринославі був складений протест проти того, що на з'їзд не було запрошене Наукове Товариство ім. Шевченка, підписаний 40 із 106 учасників з'їзду. Подібний протест заявила О. Єфименкова по своїй доповіді, як і присутня публіка (190 підписів). Цей протест кінчався словами: «Протестуємо проти прийнятої Комітетом З'їзду ухвали у відношенні наукових діячів у Галичині, як образливої для нас і нашого народу; zarazом протестуємо і проти тих переслідувань, яким підпадає в Росії українська мова і література». Наукове Товариство ім. Шевченка вислало в цій справі відповідну телеграму до проф. М. Сумцова.

На відкритті пам'ятника Котляревському в Полтаві 1903 р. лише гостям із Галичини дозволено було говорити по-українському.

Товариство підтримувало свій зв'язок із громадянством, вшановуючи видатних українських діячів. Воно взяло жваву участь у святкуванні 25-річчя поетичної і наукової діяльності Івана Франка, склавши майже третину ювілейного дару. Товариство видало чимало наукових збірників, присвячених поодиноким діячам. Другий том «Записок» був присвячений пам'яті їх першого редактора й голови Товариства, д-ра Ю. Целевича. Оглядові його наукової діяльності присвятило Товариство згодом також обширну монографію, написану д-ром В. Барвінським, що вийшла як окремих том «Збірника Іст.-Філоос. Секції». В 1905 р. окре-

мий комітет, складений із членів Товариства, видав «Науковий збірник» при матеріяльній допомозі Товариства на пошану М. Грушевського. Подвійний том «Записок» був присвячений 35-літтю наукової діяльності В. Антоновича (цей том вручила йому окрема делегація Товариства). З нагоди 40-ліття наукової діяльності Івана Франка видано обширний і по-бібліофільськи оформлений збірник праць українських і чужих учених. Збірник вийшов у наслідок війни лише в рік смерті Франка. Так само Товариство статтями відзначало ювілеї інших українських учених.

III. НТШ в період між двома війнами

Успішний розвиток наукової й суспільної діяльності Товариства припинила війна 1914 року. Відразу після початку війни почалися репресії проти українства в Росії: воєнна цензура закрила всі українські часописи; українське друковане слово було заборонене, ряд видатних діячів був арештований. Зокрема був арештований проф. М. Грушевський; після кількох місяців тюрми його вислали в Казань.

Незабаром після вибуху першої світової війни російські війська зайняли Галичину разом зі Львовом. Перед їх приходом багато українських діячів, між ними й чимало членів Товариства, виїхали до Відня, продовжуючи там наукову працю. Зокрема мусіли емігрувати всі ті службовці Товариства, що були політичними емігрантами з Наддніпрянщини, себто російськими громадянами, як обидва кустоси музею М. Залізник і О. Назаріїв і бібліотекар В. Дорошенко. Службовців—австрійських громадян покликано тоді до війська: І. Кривецького, І. Джиджору, В. Гребеняка, М. Федюшку (Євшана).

Прийшовши до Львова, москалі заборонили Товариству всяку діяльність, а установи Товариства, не виключаючи друкарні й книгарні, опечатали. В цих установах часто робили труси, при чому забирали цінніші предмети, зокрема забрали з музею чудову збірку гуцульської зброї. В друкарні, що її забрала для себе редакція російського воєнного часопису «Львовское Военное Слово», конфісковано найкращу машину; більше машин забрати не стало москалям часу. Найбільше потерпіла бібліотека Товариства, а також архів Етнографічної Комісії й канцелярії, що втратили чимало добра, якого ще не встигли перенести

з Академічного Дому до нового будинку Товариства. Тоді пропали рукописи українських письменників, депозит Лесі Українки, архів Ю. Федьковича, збірки пісень О. Бодяньського. Російське вояцтво понищило там інвентарі й каталоги бібліотеки, річники українських часописів і т. ін.

Ще більші були пошкодження посередні, зокрема в Музеї. В непровітрюваних замкнутих приміщеннях розмножився міль, що знищив чимало старовинних килимів, плахт і інших речей. По відході москалів О. Назаріїв мав через те незвичайно багато роботи, а що довелося йому працювати в неопалюваному приміщенні, він застудився і помер 1918 р.

Це була не одинока втрата. Під час війни померли І. Франко, В. Гребеняк, М. Павлик, В. Шухевич, меценат Товариства д-р Т. Дембицький, д-р І. Джиджора, М. Євшан-Федюшка. Москалі вивезли на заслання галицького митрополита Андрея гр. Шептицького, д-ра В. Охримовича та інших. Арештували й вивезли до Росії також управителя книгарні Товариства А. Дермаля, що помер у Києві під час голоду 1922 р.

Війна не дозволила зреалізувати широко закреслені плани святкування 100-ліття народження Шевченка і сорок ліття праці Франка.

Готувалася урочиста академія на честь Шевченка, сполучена із з'їздом українських учених, письменників і мистців. Мали відбутися також святочні збори Товариства. Оголошений був конкурс на критичну біографію Шевченка й на наукові праці про нього; автори цих праць мали дістати від Товариства премії. Був намір виготовити словник Шевченкової мови і бібліографію його творів і писань. До вибуху війни Товариство змогло зреалізувати з того лише частину. Випущено фототипічно перше видання «Кобзаря» 1840 р. й монографію О. Новицького про Шевченка-маляра, розпочато друк життєпису поета, складеного І. Стешенком; В. Дорошенко склав бібліографію шевченкіяни, що, на жаль, тоді не з'явилася друком. Так само не вдалося поставити пам'ятника Шевченкові в сквері перед домами Товариства — через заборону польського магістрату Львова. Лише по відході російського війська зі Львова й по деякому злагідненні обставин воєнного часу Товариство в 1916 році дістало змогу почати діяльність наново. Того ж року вийшов ювілейний збірник на пошану Франка; розпочато друк деяких наукових праць. Хоч не було паперу, складачі були у війську, умови харчування у великому місті були дуже важкі,

а державні субвенції зменшилися й надходили нерегулярно, проте до кінця 1918 року видано 22 томів наукових праць і 6 зшитків. Крім того, видала чимало книжок і Книгарня Товариства, між ними студію проф. Альфреда Енсена про Шевченка (німецькою мовою), «Історію України в життєписах» М. Костомарова, збірку статей д-ра В. Щурата «На досвітку нової доби» та ін.

Тоді ж засновано ще дві наукові комісії: історії штуки (мистецтва) та клясичної філології.

Становище Товариства дуже погіршало в кінці 1918 р., коли поляки зайняли Львів, а в наступному році і всю Галичину та Волинь.

Порівняно з попереднім періодом праці Товариства, умови діяльності його, беручи в цілому, змінилися на гірше. Замість австрійської влади з'явилася польська, настроєна виразно недоброзичливо; фінансова допомога зі Сходу припинилася, бо в умовах советської дійсності для меценатів не було місця; чимало вчених емігрувало або подалося до УССР, сподіваючись там знайти широке поле для праці. Мінявся і самий характер роботи. До 1917—18 рр. завданням НТШ було довести в своїй ділянці права на окремішність української нації, так, як у XIX столітті ці права довів Шевченко своєю творчістю. Тепер, після подій 1918—19 рр., коли ці права довело українське військо, у цьому вже не було потреби. Ішлося про конкретну працю коло розгортання наукової роботи. Але умови були тяжкі. Польський уряд до Товариства ставився вкрай неприхильно. Це виявилось в тому, що він не тільки припинив будь-яку допомогу Товариству, але й відібрав у 1923 р. друкування українських шкільних книжок у друкарні Товариства, передавши його Ставропігії, яка знову опинилася в руках москвофілів. Ставлення польської держави до Наукового Товариства ім. Шевченка видно з таких сум, як допомога з міністерства освіти 7 500 золотих і двічі від міста Львова по 3 000 золотих, себто разом яких 1 500 долярів, дарма, що в той час податки українських платників зросли проти австрійських часів принаймні втриє. А при кінці польського панування НТШ діставало з диспозиційного фонду міністерства мізерну суму 1 000 зол. на місяць.

Почалися поліційні труси й дрібні причіпки, виявом чого була, напр., присутність комісара поліції на загальних зборах Товариства в 1923 р. вперше від часу його заснування.

В 1922 р. польська боївка підклала в будинку Товариства, де приміщені були бібліотеки і музеї, бомбу, яка, на щастя, не зробила істотної шкоди. Само собою, що польська поліція «не викрила» спрличинників, а ще провела трус у бібліотеці під претекстом, що українці самі спричинили вибух, переховуючи зброю.

Скарбова влада провадила шовіністичну політику супроти Товариства, накладаючи надмірно великі податки на дома й підприємства, хоч Товариство, яке обертало весь дохід на культурні цілі, мало бути звільнене від податків. Так само митна влада намагалася утруднити працю Товариства не лише тим, що брала оплати від деяких книжок, присланих для бібліотеки з-за кордону, але накладала мито на книжки бібліотеки НТШ, які вона висилала за кордон іншим науковим бібліотекам, членам Міжнародного Союзу Наукових Бібліотек. Цензура часто конфіскувала надслану з-за кордону пресу, особливо з Америки та УССР, не зважаючи на науковий характер Бібліотеки. Такий же характер мала й заборона лемківської етнографічної виставки, що мала відбутися на весні 1939 р. у Львові.

Однією з причин переслідування Товариства поляками була справа українського університету у Львові. Зайнявши Львів, польська влада відразу скасувала всі українські катедри у Львівському Університеті. Правда, згодом, в 1922 р., варшавський сойм ухвалив закон про окремий український університет, але цей закон, як і закон про автономію Галичини, був ухвалений лише на те, щоб легше добитися визнання претенсій Польщі на Галичину від Ради Амбасадорів. Закони ці ніколи не були проведені в життя.

Вірне своїй традиції, Наукове Товариство ім. Шевченка зорганізувало в 1919 р. приватний Український Університет і Політехніку у Львові. Польська влада не дала дозволу, посилаючись на те, що в статуті Товариства немає про це мови. Тоді Товариство формально передало ці високі школи Товариству Наукових Викладів ім. Петра Могили, але й воно не добилося дозволу, хоч мало відповідний до того статут. Не лишалося нічого іншого, як вести навчання таємно. Ректором Університету став голова Товариства Василь Щурат, а професорами — дійсні члени Товариства, що були професорами чи доцентами університету або політехніки; між ними був також дехто з нової наддніпрянської еміграції, як проф. Л. Білецький, проф. Петро Холодний. Виклади і практичні заняття провадилися головне

в приміщеннях Товариства під постійним переслідуванням польської поліції, що спершу розганяла студентів з викладів, а згодом і їх, і професорів арештовувала. В таких важких умовах ці високі школи проіснували до 1925 р. Про високий рівень навчання свідчить той факт, що чимало закордонних університетів і політехнік зачисляло студії, відбуті в цих українських високих школах. З боку Наукового Товариства ім. Шевченка це був великий подвиг, що за тих умов вимагав багато самовідречення, праці і коштів. Від того часу почалося одверте переслідування Товариства поляками.

В змінених обставинах, зокрема в перші роки по війні, коли всі фонди Товариства йшли на утримання Університету й Політехніки й коли відпала вся державна і крайова допомога, Товариство не могло видавати багато наукових праць. Згодом однак стало можна налагодити і наукове видавництво, хоча воно вже ніколи не могло розгорнути такої широкої видавничої діяльності, як перед війною. В той час «Записки» виходили, замість щодва місяці, як було раніше, пересічно раз на два роки, часом в збільшеному об'ємі. Деяких серій видань не можна було взагалі продовжувати, зате постали деякі нові. Крім того, Товариство видавало також популярно-наукові журнали: в 1924—1925 рр. — історичний місячник, орган Бібліотеки і Музею Товариства. за ред. І. Кривецького «Стара Україна», в 1939 — українознавчий місячник, за ред. голови Товариства д-ра І. Раковського і секретаря д-ра В. Сімовича, «Сьогочасне й Минуле».

Члени Товариства, поза виданнями НТШ, чимало своїх праць друкували в інших українських видавництвах, зокрема Української Академії Наук та еміграційних.

В 1918 р. в часи Української Держави організована була Українська Академія Наук. Перші академіки були іменовані з-поміж дійсних членів Наукового Товариства ім. Шевченка і російської Академії Наук; так в Історично-Філологічному Відділі всі нові академіки були дійсними членами Товариства: М. Грушевський, В. Гнатюк, С. Єфремов, А. Кримський, М. Петров, С. Смаль-Стоцький. І згодом, аж до початку гострих репресій большевицької окупаційної влади в 1929—30 рр., ВУАН обирала нових академіків з-поміж дійсних членів Товариства: М. Возняка, Ф. Колесу, В. Щурата, К. Студинського.

Опинившись на еміграції, проф. М. Грушевський спіль-

но з проф. Ол. Колесою та іншими членами Товариства у Відні заснували приватний Український Вільний Університет (1921), що був незабаром перенесений до Праги, де проіснував до 1945 р., коли в зв'язку з приходом большевиків довелося перенести його до Мюнхену. В часи, коли історична праця НТШ, внаслідок зменшення коштів, по першій світовій війні мусіла звужитися, а зв'язки з істориками, що жили в УССР, не можна було нормально підтримувати, особливо цінною була співпраця з НТШ вчених із наддніпрянської еміграції. В «Записках» з'являються праці В. Біднова, І. Борщака, І. Лоського, С. Наріжного, Д. Оляничина, В. Січинського, А. Яковлева та ін. Для розвитку української історичної науки цього періоду характеристична поява чималої кількості історіографічних розвідок з підкресленим у них інтересом до державницького напрямку й з піднесенням ваги праць В. Липинського і С. Томахівського.

Дуже вдячною виявилася співпраця членів НТШ і з іншими науковими або професійними товариствами. Так організована при Математично-Природописно-Лікарській Секції Природничо-Лікарська Комісія під проводом проф. М. Панчишина, при активній співучасті доц. М. Музики, проф. Б. Матюшенка, проф. С. Баляя, д-ра Т. Бурачинського та ін., видавала спільно з Українським Лікарським Товариством у Львові журнал «Лікарський Вісник»; до 1939 р. вийшло друком 32 «Збірники» та 16 річників «Лік. Вісника», звіти з засідань Лікарської Комісії видавалися в «Sitzungsbericht-сх» Математично-Природописно-Лікарської Секції. Спільно з Об'єднанням Українських Професійних Музик НТШ видавало журнал «Українська Музика», спільно з Українським Товариством Бібліофілів у Львові, що його заснували члени Товариства з почину д-ра Василя Щурата, — «Українецьку Книгу». Редакторами цих журналів були члени Товариства, так само містили там праці переважно членів Товариства.

Тісний зв'язок підтримував також Культурно-Історичний Музей Товариства з Національним Музеєм у Львові, а також із численними краєзнавчими музеями в провінції, як «Бойківщина» в Самборі, «Стривігор» в Перемишлі, «Верховина» в Стрию, «Гуцульщина» в Коломиї та ін. Музеї Товариства були їх патронами, керуючи напрямом роботи.

Окремо слід спинитися на відносинах Товариства до Української Академії Наук та різних наукових уста-

нов Советської України. Доки в 1920-х роках у цих установах працювали і мали вплив українські діячі, ці відносини були якнайкращі. Прикладом такої успішної співпраці може бути робота коло унормування українського правопису. До середини 1920-их років існувало фактично дві системи українського правопису: одна на землях УССР, друга — на колишніх австрійських територіях — в Галичині й Буковині. Дискусія навколо проекту українського правопису 1926—1927 рр., а далі загальноукраїнська правописна конференція 1927 р. в Харкові, де взяли участь видатні мовознавці, письменники, діячі культури з усіх українських земель (поруч Кримського, Синявського, Ганцова, Грунського, Голоскевича та ін. — Сімович, Студинський, Свенціцький), призвели до вироблення, на основі компромісу представників двох тогочасних правописів, першого і єдиного загальноукраїнського правопису, затвердженого 1928—1929 рр. і ВУАН, і НТШ. В 1933 році, з розгортанням натиску на українську культуру, большевики, добре розуміючи колосальне значення цього єдиного правопису, гостро розкризували його як «націоналістичний» і заборонили, замінивши на швидку опрацьованим русифікованим, що мав підкреслювати відмінність Західної України від решти українських земель.

Наукове Товариство ім. Шевченка посилало до всіх визначних наукових бібліотек УССР і ССРСР свої видання й багато бібліотечних дублетів. Взамін НТШ діставало видання Академії Наук та інших установ, а Українська Книжкова Палата надсилала обов'язковий примірник усіх видань УССР.

Ці обставини різко змінилися в 1930 р., коли почалися систематичні переслідування українських діячів, зокрема науковців. Першим відбувся процес Спілки Визволення України (1930 р.) з дійсним членом Товариства академіком Сергієм Єфремовом на чолі. Впродовж кількох наступних років, особливо в 1933—34 рр., за часів ославленого Постишева, репресовані були численні визначні українські діячі в УССР, зокрема члени Наукового Товариства ім. Шевченка.

Якщо в перший час польської займанщини НТШ, в силу умов існування в УССР і в Галичині, своєю діяльністю, сказати б, виконувало функції філіялу Української Академії Наук, тобто було Академією Наук Західної України, то з початком цих гострих репресій, з розгромом ВУАН

в 1930–33 роках і перетворенням її на Академію Наук УРСР, Товариству довелося знову стати єдиним вільним репрезентантом справжньої незалежної української науки, бо українські наукові установи УРСР перестали бути українськими. Вони або були зліквідовані, або замість репресованих українських працівників цих інституцій туди послали здійснювати партійну русифікаційну лінію своїх людей, які часто з справжньою наукою нічого спільного не мали. Найважче налягла на українську науку чужа, накинута більшовиками, ненаукова ідеологія з постійними партійними вимогами, з безнастанними чистками, що наукову працю роблять цілком неможливою. Українська наука в УРСР як така перестала існувати, тим сами перервався зв'язок її і з Науковим Товариством ім. Шевченка, що на останніх передвоєнних зборах піднесло голос протесту проти нищення української науки і українських діячів в УРСР.

Не зважаючи на важкі умови праці в період між двома війнами, Товариство все ж таки спромоглося розбудувати свої установи. Найбільше розрослася Бібліотека, керована Ів. Кривецьким і В. Дорошенком, що дійшла, як уже згадувалося, перед другою світовою війною до 300 000 томів. Але вартість її була не так в кількості, як в якості. Була це найповніша бібліотека українських книжок, часописів і інших друків, а також книжок про Україну чужими мовами, якій під цим поглядом не дорівнювала навіть кількомільйонна бібліотека Академії Наук в Києві. За винятком деякого числа українських стародруків, повний комплект яких мала бібліотека Національного Музею у Львові, тут було зібране майже все, що з'явилося друком на Україні, й багато з того, що писалося про Україну в світі. Увійшло в звичай, що по смерті українських діячів їх бібліотеки та архіви переходили до Бібліотеки Наукового Товариства. Тут зібрано було зокрема дуже багато архівного матеріалу про українських письменників, архіви українських редакцій, установ тощо.

У 1920 р. заходами арт.-маляра І. Груша, д-ра І. Раковського і д-ра Ю. Полянського були наново впорядковані і віддані для загального вжитку музеї Товариства, Культурно-Історичний і Природописний, розміщені в 16 кімнатах в домі Товариства. Дари до музеїв постійно напливали далі, так що вони все зростали. Товариство і далі провадило археологічні розкопи під проводом членів Товариства д-ра Ю. Полянського та д-ра Я. Пастернака, що також зба-

гачували музеї. Культурно-Історичний Музей в 1928 р. склався з відділів: археологічного, етнографічного, образотворчого мистецтва, історичних пам'яток і нумізматичного (разом бл. 75 000 каталогізованих предметів).

У 1937 р. при допомозі українських комбатантів постав третій музей — Українського Війська, куди увійшов окремих пластів відділ після заборони Пласту польською владою.

Ще в 1921 р. засновані були перші наукові інститути: Інститут Нормальної і Патологічної Психології під проводом проф. С. Балея і Бактеріологічно-Хемічний Інститут під проводом д-ра М. Музики. Перший існував кілька років до від'їзду керманіча до Варшави, де він обняв катедру психології в університеті; другий існував до 1938 р., коли Бактеріологічну Лябораторію передали до новоорганізованого Українського Шпиталю. Обидва інститути провадили інтенсивну дослідчу діяльність, зокрема, другий провів широку акцію дослідження кров'яних груп населення Західної України.

В цей же період постали нові комісії: Шевченкознавча, спершу під проводом д-ра В. Щурата, а згодом — відомого шевченкознавця проф. П. Зайцева, Термінологічна при Математично-Природописно-Лікарській Секції, що опрацювала українську термінологію математично-природничих наук, а також Науково-Технічна Комісія при Математично-Природописно-Лікарській Секції під проводом проф. І. Фещенка-Чопівського, що працювала від 1926 р. до 1939 р. Пізніше створена була Науково-Агрономічна Комісія. Багато місця справам Науково-Технічної Комісії і пізнішої Науково-Технічної Секції НТШ присвячував (від 1925 р.) орган Українського Технічного Товариства «Технічні Вісті».

Товариство далі брало жваву участь у міжнародних з'їздах, зокрема слов'янських філологів, слов'янських етнографів і географів та інших.

Книгарня Товариства видала в цей час кількасот книжок з красивого письменства та українських шкільних підручників, зокрема для середніх шкіл.

Крім того, Товариство співпрацювало з деякими українськими видавництвами, зокрема з Українським Видавничим Інститутом, що випускали в світ праці поодиноких членів або й цілих комісій. Так з'явилася 3-томова перша «Українська Загальна Енциклопедія», видана заходами членів Товариства за головною редакцією д-ра І. Раковського,

при ближчій співучасті й співпраці В. Дорошенка, д-ра М. Рудницького, д-ра В. Сімовича, та ін. В тому ж видавництві, теж під фірмою Товариства, вийшов «Атлас України і сумежних країв» члена Товариства д-ра В. Кубійовича; крім того, вийшли такі праці членів Товариства, як «Географія України» за редакцією д-ра В. Кубійовича, монографія про Карпатську Україну, друкувалися або готувалися до друку такі праці, як «Сільсько-господарська енциклопедія» за ред. д-ра Євгена Храпливого, «Український біографічний словник» та ін.

Поза тим, члени Товариства друкували свої праці у виданнях українських наукових установ на еміграції, Українського Наукового Інституту в Берліні, Українського Наукового Інституту в Варшаві, наукових інституцій у Чехословаччині; в усіх цих установах теж працювали дійсні члени НТШ.

IV. Підсумки праці

Отже за винятком недовгого часу — 1920-их років — Наукове Товариство ім. Шевченка заступало в тяжких умовах бездержавного життя нації і Українську Академію, і університет, і фахові інститути. Воно гуртувало — особливо в найкращий період, за головування проф. М. Грушевського — всіх українських учених до спільної праці й систематично готувало молоді кадри українських науковців.

Поруч із цим воно виконувало іншу працю величезної ваги. Наукове Товариство ім. Шевченка висувало українську науку з галицької, а далі вже всеукраїнської території в широкий науковий світ. Безперечно, заслугою Товариства перед нацією є постійне, протягом багатьох років, підтримування контакту із світовою наукою, чужинними академіями та іншими інституціями чи окремими визначними фахівцями, обмін публікаціями, участь у наукових конгресах. Це все робилося в трудних умовах постійної боротьби з ворожою пропагандою сусідів, що мали вже старі міцні зв'язки в науковому світі. І, не зважаючи на це, вже перед першою світовою війною про працю НТШ писали вчені з таким авторитетом, як Ягіч, Полівка, Брюкнер, Іберсбергер, Габерлянд і інші. НТШ брало участь своєю співпрацею в ряді наукових установ світового значення. Досить згадати лише участь у Міжнародному Союзі Фолкльористів (Гельсінкі),

співробітництво з етнографічними музеями у Відні, Парижі, Петербурзі, редагування відповідних відділів у чужинних публікаціях тощо.

Наш огляд був би далеко не повним, коли б ми не згадали про найголовніший внесок членів НТШ в різні галузі науки. Тут є цілий ряд розвідок українських учених, без яких не мислима праця не тільки наших, але й чужинецьких дослідників.

Величезну працю провели члени НТШ в ділянці історії України, а разом із тим і цілого Сходу Європи. Як згадано вже раніше, організатором її був невтомний дослідник, величезного діяпазону вчений Михайло Грушевський. Його капітальна «Історія України-Руси» (що її I—VIII тт. вийшли як видання «Збірника Істор.-Філософ. Секції» 1898—1913 рр.), «Розвідки і матеріали до історії України-Руси», I—V т., серії раніше не публікованих пам'яток із чужинецьких архівів — «Жерела до історії України-Руси», «Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України», «Українсько-Руський Архів», — зібрані за допомогою учасників Археографічної Комісії НТШ, становлять результат многолітньої роботи. Ці праці відкрили собою нову епоху у вивченні історії не тільки України, а й усїєї Східньої Європи. У виданнях НТШ з'явився також цілий ряд розвідок інших українських учених, як В. Липинський («Генерал артилерії В. Кн. Руського»), С. Томашівський, що поруч із Липинським був одним із засновників державницького напрямку в українській історіографії («Перший похід Б. Хмельницького в Галичину»), І. Крип'якевич («Студії над державою Б. Хмельницького»), В. Гарасимчука про І. Виговського тощо. Велике значення мало опублікування нових джерел до історії XVIII ст., як знайдений І. Борщаком «Вивід прав України» П. Орлика та студії цього ж автора, присвячені Мазепі й Орликові, праці І. Джиджори з історії Гетьманщини XVIII ст. (як «Економічна політика російського правительства супроти України в 1720—1730 рр.») та багато інших праць, ґрунтованих на недосліджених раніше чужинецьких архівних матеріалах.

Праця в ділянці археології, ведена спершу в самій лише Історичній Секції (від 1932 р. — в Комісії Старої Історії України цієї ж Секції), а з 1925 р. — в частині дослідження палеоліту — і в Математично-Природописно-Лікарській Секції НТШ, дала великі здобутки, підсумовані роз-

відками Ф. Вовка, М. Грушевського, Я. Пастернака, Ю. Полянського, І. Раковського, Д. Цинкаловського, Л. Чикаленка та ін., вміщеними в «Записках НТШ», в «Матеріалах до українсько-руської етнології», «Sitzungsberichte der mathem. — naturwiss. — ärztl. Sektion der SGW». «Збірник Фізіографічної Комісії Математично-Природописно-Лікарської Секції НТШ», в перших трьох томах «Історії України-Руси» М. Грушевського, почасти в «Сьогочасному й Минулому» та ін. виданнях.

В ділянці історії літератури надзвичайно багато зроблено насамперед шляхом публікації недрукованих раніше джерельних матеріалів. Варто згадати тут широчезного діапазону працю Івана Франка як дослідника старої нашої літератури. Як у вивченні історії України не можна обійтися без згаданих джерельних матеріалів, опублікованих Археографічною Комісією, так дослідник старої нашої літератури не обійдеться без таких видань, як «Збірник Філологічної Секції НТШ», як «Пам'ятки української мови і літератури», де надрукований корпус староукраїнських апокрифів в п'ятих томах під ред. Івана Франка, як «Записки НТШ», де надруковані капітальні праці Франка «Варлаам і Йоасаф», «Святий Климент», «Слово о Лазареві воскресній», «Карпато-руська література XVII—XVIII вв.» Велику вагу для дослідження середньої доби має збірник «Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI—поч. XVII в.» (в тих же «Пам'ятках укр. мови і літ.»), що вийшов за ред. К. Студинського. Дослідник літератури XVII—XVIII ст. не обмине праць І. Франка, В. Перетца, М. Возняка, К. Студинського, Я. Гординського, зокрема присвячених історії нашої драми барокової доби. Дослідник історії літератури XIX ст. не обмине першої ґрунтовної розвідки про Шевченка О. Кониського, шевченкознавчих праць І. Франка, В. Щурата, І. Брика, як не можна обминути надзвичайно цінних бібліографічних праць відомого галицько-українського бібліографа Є. Левицького й довголітнього співробітника НТШ В. Дорошенка.

Неперевершена своїм обсягом і значенням праця НТШ в ділянці етнографії. Многотомні публікації «Етнографічний Збірник» і «Матеріали до української етнології», видавані Етнографічною Комісією за редакцією учених такого масштабу, як Ф. Вовк, І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Колесса й ін., мають виняткове значення у світовій фолклористиці. Т. зв. «корпуси» колядок, коломийок, анекдот, приповідок,

переказів, легенд, вірувань, похоронних звичаїв — це новина в науковому світі того часу, і в цьому члени НТШ висунулися на перше місце не тільки в слов'янській етнології. Такого видання пословиць, як кількатомова збірка І. Франка, не має ні один слов'янський народ. З цих збірок користаються науковці чужих народів, що мають діло з етнографією, і це є найкращою демонстрацією заслуг Наукового Товариства ім. Шевченка.

Розмір нашого огляду не дозволяє докладніше спинитися на досягненнях природознавців НТШ, як професори І. Верхратський, О. Волощак, І. Горбачевський, Ю. Медведцький, І. Пулюй, І. Раковський, І. Феценко-Чопівський та ін. Зокрема слід визначити вперше подані з погляду чисто українського ґрунтовні праці географічного характеру проф. С. Рудницького і проф. В. Кубійовича. І ця ділянка праці НТШ, як і згадані вище, мала на меті найголовніше завдання — науково доводити відрубність і самобутність українського народу, української території, теоретично обґрунтовуючи право українського народу на свою державу. І цю працю українські науковці виконали з честю.

Творячи свою, українську, наукову справу, НТШ робило одночасно внесок і в світову науку. Внесок цей настільки солідний, що навіть вчені, представники націй, з якими українцям доводиться боротися за право на життя, приймали членство в НТШ, визнаючи цим, як високо стоїть українська наука, що завжди вміє відрізнити політичну боротьбу від об'єктивно-наукових вартостей. Серед чужинців-членів НТШ згадаємо Альберта Айнштайна, Антоні Рауля, Авраама Йоффе, Андре Мазона, Оляфа Броча, Макса Фасмера, Кляренса Меннінга, Ервіна Кошмідера, Джорджа Сімпсона, Ганса Коха, Йозефа Стшіговського, в минулому Олексія Шахматова, Олександра Брюкнера, Яна Бодуена де Куртене, Федора Корша, Карла Г. Маєра, Тому Масарика, Любора Нідерле, Юрія Полівку, Олександра Піпіна, Ватрослава Ягіча, Любомира Стояновича, Володимира Бехтерева, Альбрехта Пенка, Фріца Прегля, Августа Штекля — і цей перелік далеко ще неповний.

Чи виконало Наукове Товариство ім. Шевченка покладені на нього засновниками та громадянством завдання?

Проф. М. Грушевський відповів на це питання 20 літ тому, в 1929 р., говорячи про заснування Товариства та його досягнення:

«Це був факт ваги надзвичайної, і крім того він прий»

шов як рідко в відповідній хвилі. Завдяки йому в передреволюційній смерку, саме перед революцією 1905 р. українське питання, постулять національних прав українського народу узброївся таким серйозним аргументом, як наявність української науки. Коли поява Шевченка — як влучно відізвався один дослідник — сама собою рішила проблему української літератури, Товариство його імени не дискусією, а фактом доказало теорему повноти української культури в мент, коли недержавні народи Росії звільнялися з обмежень, наложених царським режимом. Всупереч оптимістичним сподіванням його промоторів, Товариство ім. Шевченка титулу академії від австрійського уряду не дістало — але і без титулу воно в повній мірі виконало те завдання, яке українські круги обох половин поклали на проєктовану академію. Хоч без титулу, воно знайшло признание свого академічного характеру в світових наукових кругах. Його паростю було київське Наукове Товариство, засноване в р.1907, — що в свою чергу підготувало заснування Української Академії Наук. Секція Математично-Природничих Наук, Лікарська Комісія, Статистична Комісія, Правнича Комісія, Етнографічна Комісія, Археографічна Комісія — через посередництво київського Товариства приготували ґрунт для всебічної праці в цих ділянках. Наукова мова і термінологія, вироблена в наукових виданнях Тов. ім. Шевченка, через термінологічні комісії київського Наукового Товариства, лягли основою сучасної української наукової мови. Організований Товариством «Літературно-Науковий Вісник» послужив предтечею української нової журналістики і т. д. Учасники цієї роботи — десятки їх ще маємо приємність мати між собою — можуть бути горді: їм довелося поставити на рейки велике діло, як не часто стрічається в людських досягненнях».

Зусиллями всіх своїх членів Наукове Товариство зуміло надзвичайно поширити межі існуючих дисциплін українознавства і створити бракуючі досі ділянки чистих і прикладних наук. У виданих працях Товариства, що за 75 років обняли понад півтисячі об'ємистих томів, висвітлено безліч явищ і документів, висунуто безліч наукових тез, що були прийняті наукою і життям. Під цим поглядом не одна навіть академія наук мусить поступитися перед Науковим Товариством ім. Шевченка.

У великій бібліотеці і в трьох музеях Товариства та

в Архіві зібрано величезну кількість безцінних пам'яток — скарбів української культури.

Накладом Товариства і його книгарні від 1873 до 1930 року видано понад 1000 творів української та світової літератури. В друкарні Товариства надруковано, крім власних видань, понад 10 000 цінних українських книжок. Коли зважити, що Товариство друкувало їх по знижених цінах, а часто ще й списувало видавцям борги, що разом склало понад 1 000 000 корон (золотих), то вийде, що за останні два століття українська культура не мала ні одного мецената, що міг би хоч приблизно дорівнятися Науковому Товариству імені Шевченка.

Коли додати до цього широку громадську діяльність, зокрема в справі організації українського університету, культурних річниць та допомоги студентам і молодим ученим, а передусім в оборону прав українського народу перед росіянами і поляками — то вийде, що Товариство виконало покладені на нього завдання, як на дані історичні обставини, якнайкраще.

Ще в 1929 р., коли Українська Академія Наук у Києві могла більш-менш свobodно працювати, акад. М. Грушевський підкреслював потребу розробляти і всеукраїнські і місцеві наукові проблеми одночасно в УАН і в НТШ, пишучи: «Тому без титулу, чи з титулом — що може теж колинебудь прийти на її долю — наша фактична західноукраїнська академія повинна далі продовжити свою шановну і заслужену працю». Сьогодні, коли всі прояви вільної української науки і української духовости на Україні здушені і переслідувані, ця праця ще більше потрібна, ніж це було досі.

Тим самим перед Науковим Товариством ім. Шевченка виростають наново велетенські завдання і проблеми.

V. Теперішній стан Товариства

З початком другої світової війни і окупацією Львова більшовиками для Наукового Товариства настали важкі часи, які нагадували долю Товариства в період першої московської окупації в 1914—15 рр. Ще до вибуху війни екстермінаційна політика більшовиків не дозволяла на зв'язки НТШ з Центральними і Східними Землями, які до 1930 року розвивалися досить успішно. З 24-ох дійсних членів

НТШ, що перебували до 1939 р. на території ССРСР, аж 14 арештовано, заслано, й доля їх невідома. Ця доля спіткала насамперед тих учених, які займалися українознавством у широкому значенні слова: на 10 членів Історично-Філософічної і Філологічної Секції ледве двоє залишилися на волі. Большевики знали, що НТШ після перетворення Всеукраїнської Академії Наук на Академію Наук УРСР і по відібранні у неї українського обличчя було єдиним вільним у світі представником вільної української науки, і тому відразу по приході до Львова припиняють діяльність НТШ і наставляють своїх комуністичних комісарів до поодиноких установ Товариства. Майже готові праці НТШ, а саме один том «Записок», число «Сьогочасного й Минулого» і подвійне число «Української Книги» — знищили. З бібліотеки вивезено частину книжок і рукописів.

На 14. 1. 1940 р. Виділові доручили скликати Загальні Збори і незгідно з статутом примусили винести ухвалу про розв'язання Товариства. Голова Товариства проф. д-р Іван Раковський на знак протесту виїхав напередодні зборів на захід. Д-ра Романа Зубика, який голосував проти ліквідації НТШ, арештували, і згодом він загинув в НКВД.

На місце НТШ зорганізували Філіял Академії Наук УРСР, що примістився в будинках НТШ, перебравши частину його майна. Частину майна перебрала безпосередньо держава. Справді майже всі дійсні члени НТШ працювали як професори львівських високих шкіл і в Філії Академії, але вільної науки не було. За весь час першого перебування большевиків у Львові не видано ніяких наукових творів. Вже в перші тижні по приході большевиків низку дійсних членів репресували. Большевики вивезли д-ра Володимира Старосольського, президента д-ра Костя Левицького, знищили д-ра Романа Зубика і д-ра Карла Коберського, в момент вибуху війни з німцями замордували о. д-ра Андрія Іщука і вивезли проф. д-ра Кирила Студинського.

Частина дійсних членів, уникаючи репресій, виїхала на захід. Тут, в місці найсильнішого скупчення української політичної еміграції, а саме в Кракові, постала Наукова Рада при УЦК під проводом Голови НТШ проф. д-ра І. Раковського: вона скупчила українських учених і проявляла деяку скромну діяльність.

Коли німці зайняли Західню Україну, члени Наукового Товариства ім. Шевченка відновили Товариство. Однак

окупаційна німецька влада не дає дозволу на діяльність Товариства, його майно забирає як власність держави і до управління ним призначає своїх комісарів. Навіть скромна поступка з боку німецької влади, а саме заснування Наукового Інституту ім. Шевченка, що мав у дуже вузьких рамках продовжувати діяльність НТШ, не була здійснена. Члени НТШ продовжували свою діяльність таємно, влаштовуючи засідання секцій і комісій, зокрема розробляючи проблеми, зв'язані з будовою Української Держави. Особливо діяльною була Історично-Філософська Секція. Назовні гуртувалися українські вчені в Об'єднанні Науковців при Літературно-Мистецькому Клубі і під цією фірмою виступали з низкою наукових доповідей.

Наукова продукція за часів німецької окупації була майже неможлива. Лише в перші тижні перебування німців Українське Видавництво Краків-Львів видало кілька наукових праць із української філології; згодом вдалося видати працю проф. д-ра Я. Пастернака «Княжий Галич» і друге видання «Географії України» проф. д-ра В. Кубійовича. Свої праці українські вчені публікували в популярній формі в українській пресі, зокрема в журналі «Наші Дні». Позитивним явищем за часів обох окупацій була жива співпраця українських учених з обох боків Збруча. Вона стала особливо тісною, коли в 1943 році у висліді воєнних подій велике число українських вчених із Центральних і Східних Земель знайшло на декілька місяців гостину у Львові.

Перед другим приходом большевиків до Львова в 1944 р. більшість членства і його Виділ подалися на Захід. Частина їх в часи воєнних подій загинула, частина померла серед емігрантських злиднів. На батьківщині залишилося до 30 дійсних членів, так що Товариство перестало існувати там не лише *de jure*, але й *de facto*. Проти тих, хто залишилися, почалися репресії большевиків. На заслання вислано дійсного члена НТШ Митр. д-ра Йосифа Сліпого, подібна доля спіткала визначних українських істориків: проф. д-ра Івана Крип'якевича і д-ра Богдана Барвінського. В тюрмі помер сенйор українських істориків проф. д-р МIRON Кордуба, подібна, мабуть, була доля проф. д-ра Івана Фещенка-Чошівського й проф. Валентина Садовського. Багато дійсних членів НТШ не пережили воєнних злиднів. Крім тих, які впали від рук большевиків, померли, між іншими, такі дійсні члени: проф. Дмитро Антонович, проф.

Ольгерд Бочковський, проф. Іван Горбачевський, проф. Отто Ейхельман, проф. Олександр Колесса, д-р Кость Левицький, проф. Богдан Лепкий, проф. Олександр Лотоцький, проф. Борис Матюшенко, проф. Олександр Мицюк, проф. Маріян Панчишин, проф. Василь Сімович, Митр. Андрей Шептицький.

За перевіреними відомостями за рр. 1939—46 померло чи загинуло 29 дійсних членів (справді далеко більше), 15—20 опинилися на засланні, бл. 20 пропало під час воєнної хуртовини, й немає про них вісток, а 25—30 залишилися на батьківщині. Таким чином большевики провели остаточний розгром Наукового Товариства ім. Шевченка, а разом із тим вільної української науки.

На щастя, з розгрома вийшла цілою деяка частина дійсних і звичайних членів Товариства, що опинилася на еміграції, здебільша в Німеччині. Серед них постала гадка відновити НТШ, щоб воно знову — хоч в зовсім відмінних умовах, — плекало вільну українську науку і репрезентувало її перед чужинецьким світом. З почину проф. В. Кубійовича, який прийняв за свій останній передвоєнний Виділ Товариства з проф. І. Раковським на чолі, скликано 30. 3. 1947 р. в Мюнхені Загальні Збори Наукового Товариства ім. Шевченка й відновлено діяльність Товариства.

З цим рішенням солідаризувалися члени Товариства, що перебували на еміграції в інших країнах, зокрема в Австрії, під проводом голови Товариства проф. д-ра І. Раковського, і в Америці, під проводом проф. д-ра М. Чубатого. Збори, які відбулися 30 березня 1947 р. в Мюнхені, вибрали новий Виділ під проводом дотеперішнього голови, що безперервно стояв на чолі Товариства від 1935 р. до дня смерті 28 лютого 1949 р., і місто голови проф. д-ра Зенона Кузелі, що під час перебування голови проф. І. Раковського в Австрії від квітня 1947 до квітня 1948 виконував обов'язки голови. Генеральним секретарем обрали проф. д-ра В. Кубійовича.

Умови праці Наукового Товариства ім. Шевченка на еміграції й учених, яких Товариство об'єднує, нині зовсім відмінні від умов, серед яких жило й працювало НТШ на батьківщині. Не має нині НТШ варстату праці, яким були його бібліотеки, музеї, кабінети, лябораторії, не має фінансової бази, ні відповідного приміщення, ба що більше — немає навіть тривалого місця осідку. Залишилися тільки науковці, згуртовані в НТШ, які хочуть свою працю

віддати для добра української науки. Одначе й особисті умови праці для більшости наших учених невідрадні. Вони у великій мірі порозкидані по Німеччині, хоч переважно скупчені в Баварії, і то в самому Мюнхені чи недалеко від нього. Живуть здебільшого по таборах. Їхне скрутне матеріяльне положення погіршало ще більше від часу грошової реформи. Для більшости цих учених бракує бібліотеки, інститутів, лябораторій і т. д. Зокрема, великою перешкодою у науковій праці є брак джерел та книжок з обсягу українознавства в широкому цього слова значенні.

Великою перешкодою у праці НТШ є також постійна еміграція його членів. Наша еміграція, скупчена в 1946—48 рр. у Німеччині, відпливає постійно за океан, а разом із цим відпливають і наші вчені. Така флюктуація утруднює роботу й не дозволяє реалізувати задумів.

Отже, територіяльна розпорошеність учених, пливкість відносин і недостача тривкої матеріяльної й фізичної бази є найбільшими перешкодами у праці відновленого Товариства. З другої сторони, важке положення, що в ньому опинилася батьківщина, накладає нові великі обов'язки на українську науку й на наше Товариство.

При зовсім відмінних умовах наукової праці від умов на батьківщині відмінними стають нині й методи праці НТШ. Поруч нормальної поточної праці секцій і комісій, звернуто увагу головно на ті наукові питання, що тепер особливо актуальні й що їх розв'язання pomoже нації в її визвольній боротьбі, — адже українська наука й українські вчені мають бути речниками української справи перед чужим світом. Ці спеціальні, особливо актуальні питання перенесено з секцій і комісій на створені в останні роки спеціальні інститути.

Відразу по відновленні Товариства почалася нормальна праця його секцій і комісій. Перебування членів Наукового Товариства в різних країнах висунуло потребу організувати з них відділи і представництва Товариства. Покищо зорганізовано Американський Відділ НТШ в Нью-Йорку під проводом голови — проф. д-ра М. Чубатого і Відділ у Голляндії з осідком у Кулемборгу під проводом голови — о. проф. д-ра В. Лаби.

Після багатьох років примусового роз'єднання для Наукового Товариства створилася можливість іменувати нових дійсних членів з-поміж учених із Центральних і Схід-

ніх Українських Земель, що незабаром по відновленні і сталося.

Крім наукових комісій, праця стала провадитися й по заснованих для окремих завдань інститутах, як Публіцистичний Інститут, Інститут Української Мови, Бібліологічний Інститут. Особливо успішну працю розгорнули Інститут Енциклопедії Українознавства під проводом проф. д-ра З. Кузеля й Інститут Національних Дослідів під проводом проф. д-ра В. Кубійовича.

З пожертв приватних осіб, видавництв і з обміну виданнями з іншими українськими й чужинецькими установами поволі стала збиратися нова, покищо невелика бібліотека, директором якої є довголітній директор Бібліотеки НТШ у Львові — В. Дорошенко.

В центрі уваги Наукового Товариства стоїть нині кілька колективних праць, які, зважаючи на актуальність їх, мусять бути проведені насамперед. Це — «Енциклопедія Українознавства», що давала б суцільний, ясний, по змозі докладний образ території, людности, культури й господарства українських земель від найдавніших часів по сьогодні на основі повного перевіреного матеріялу і з застосуванням найновіших здобутків науки. Енциклопедія виходить українською й чужими мовами. В ній взяті під увагу цілком нові ділянки, яких не було в попередніх енциклопедіях. «Енциклопедія Українознавства» обійматиме 2 томи: перший загальний і другий гасловий (обидва матимуть об'єм по 800 стор.). Головними редакторами є проф. д-р В. Кубійович і проф. д-р З. Кузеля; число співробітників — найкращих українських наукових сил — обіймає до 100 осіб, не менше також і число рецензентів.

На основі праці Інституту Національних Дослідів над висвітленням національних відносин у Галичині до 1939 р. і над західнім українським пограниччям (при чому статистичні дані зібрані були для бл. 3600 місцевостей) виготовлено етнографічну карту Галичини, де графічно подається національні відносини кожної місцевости (карта матиме пояснення українською і англійською мовами).

Далі готується для видання англійською мовою велика колективна праця — збірник «Україна під Советами», що має представити історію українського народу під большевицькою окупацією. Провадиться підготовна робота до видання іншого такого ж характеру збірника «Наші втрати», що підіб'є підсумки жертв, які понесла Україна від

окупацій за час після відновлення Української Державности 1918 р.

Завдяки жертвенній підтримці прихильників, Наукове Товариство змогло відновити свої видання. За останній час видано чотири томи (156—159) «Записок», зокрема том, присвячений великому ювілеєві — «В 300-ліття Хмельниччини», збірник за редакцією проф. д-ра Б. Крупницького; два числа відновленого журналу «Сьогодні й Минуле» за редакцією проф. д-ра З. Кузелі, один том із «Бібліотеки Українознавства» — «Історію України» І. Холмського та ін.

Відновлення Товариства знайшло відгук серед багатьох наукових установ, з якими був раніше тривалий зв'язок, а також і серед численних прихильників, що поспішили з допомогою. З останніх слід назвати передусім Кардинала Євгена Тіссерана, Секретаря Свят. Конгрегації для справ Східної Церкви, Апостольського Вікарія для українців-католиків у Західній Європі, Єпископа д-ра Івана Бучка, Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет з головою І. Панчуком, дир. д-ром В. Галаном і представником на Европу дир. П. Смуком на чолі, Український Народний Союз, а також Патронат Централі Українських Кооператив у Німеччині з президентом проф. Ю. Павликовським і дир. Кузевим на чолі. Підтримавши давню традицію відносин між Науковим Товариством ім. Шевченка і українським громадянством, прихильники Товариства своєю жертвенністю зробили можливим відновлення його наукових видань.

Останні збори Наукового Товариства, що відбулися 9 квітня 1949 р., закінчили період праці в Німеччині, намітивши ряд заходів, потрібних для роботи членства в нових умовах дальшого розселення. Спричинене обставинами еміграції дальше розпорошення членів Товариства, як і труднощі матеріальні та невизначеність щодо майбутнього місця осідку ставлять Наукове Товариство перед новими великими труднощами, які дуже ускладнюють надзвичайно важливу для всього нашого громадянства працю його.

Опираючись на довголітній традиції своєї наукової діяльності, НТШ і нині ставить своїм головним завданням на еміграції опрацювання проблем, які найбільше актуальні в тій великій боротьбі за власну державність, що її провадить далі все українство. Виконуючи свою велику й важку справу збереження, ширення й піднесення української науки, Наукове Товариство ім. Шевченка, що налічувало серед своїх членів Михайла Грушевського, Івана Франка, мит-

рополита Андрея Шептицького, завжди знаходило сили й можливості для праці в підтримці з боку всіх свідомих українців без різниці віри і походження.

Сьогодні успіх виконання відповідальних завдань, які стоять перед НТШ, насамперед залежить від того, наскільки його зусилля підтримають маси нашої політичної еміграції, що борються за Самостійну Соборну Україну. Певне цієї підтримки, сповнене віри в кінцеву перемогу на шляху до спільної для всіх українців мети, вступило Наукове Товариство ім. Шевченка в 76 рік своєї праці.

НОВА СЕРІЯ ВИДАНЬ НТШ:

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

обійматимуть у новій серії всі праці секцій, комісій та інститутів, які досі виходили в різного роду публікаціях НТШ українською і чужими мовами.

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ, вісник українознавства

— науковий кварталник в об'ємі 20—25 арк. друку на рік. Містить актуальні статті з різних ділянок українознавства, культурну хроніку еміграції, огляди культурного й економічного життя на Батьківщині, рецензії, бібліографію.

ХРОНІКА НТШ

систематично подає хроніку праці НТШ, зокрема звіт домлення з рефератів, надісланих до секцій та комісій НТШ, а також резюме (українською і чужими мовами) наукових праць, готових до друку, але не опублікованих нині з технічних причин.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНОЗНАВСТВА

— серія підручних книжок з різних ділянок українознавства (історія, географія, мова, література, народне господарство, мистецтвознавство, техніка і т. д.), що задовольняли б потреби нашого широкого загалу, зокрема молоді.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

— великий колективний твір найвидатніших українських науковців на еміграції. Вона поділятиметься на дві частини. Перша, загальна, частина обіймає в ряді статей всі основні ділянки сучасного знання про Україну і має стати підручною книгою з українознавства, яка, поєднуючи високий науковий рівень із легкою, ясною формою, була б приступна для найширших кіл нашого громадянства. Друга частина Енциклопедії подає українознавчий матеріал, упорядкований у формі словника, за гаслами. Енциклопедія міститиме карти, діяграми, численні ілюстрації, репродукції.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Наукове Товариство ім. Шевченка, відзначаючи своє 75-річчя, видає настільну книгу для кожного українця — Енциклопедію Українознавства. Книга знання про Україну мусить задовольняти потреби різних шарів нашого суспільства й відповідати різномірним вимогам, поєднуючи науковість із ясністю й цілюватою доступністю викладу. Вона дасть можливість широко й всебічно інформувати про українські справи чужинців, які досі діставали відомості про Україну здебільшого з неохочих, неправдивих джерел.

Подаючи суму найнеобхідніших знань про Україну, Енциклопедія Українознавства заступає собою низку важливих книжок, що їх втратили наші емігранти в бурхливі роки війни.

В Енциклопедії беруть участь наші найвидатніші наукові сили.

Енциклопедія спирається на найновіші доступні джерела, літературу, статистику, вона багато ілюстрована картами і світлинами, діаграмами і т. п.

Енциклопедія дає повний образ території, населення, історії, культури, політики, військового потенціалу й господарства України від найдавніших часів і до сьогодні. Енциклопедія подає багато відомостей про заморські країни й нашу еміграцію до них.

Перший том Енциклопедії Українознавства містить низку статей про Україну, які становлять замкнену цілість, другий том являтиме окрему частину, яка даватиме короткі пояснення до всіх гасел, зв'язаних з Україною. Обидва томи доповнюють один одного, але одночасно становлять незалежні цілості (їх можна також купувати окремо).

Енциклопедія Українознавства стане нашою настільною книгою, вірним товаришем у мандрівці по чужих країнах.

Замовлення на Енциклопедію Українознавства просимо слати на адресу Наукового Товариства ім. Шевченка:

Мюнхен, Версайлерштр. 4/1,

München 62, Versaillerstr. 4/1, Schliessfach 8.

Ціна Енциклопедії Українознавства в одноразовій передплаті становить 60. — ДМ, двома ратами 70. — ДМ (тобто за кожних 5 зошитів 35. — ДМ), при передплаті зошитами 80. — (за кожний зошит 8. — ДМ).

Всі видання НТШ можна набувати в домівці НТШ:

München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4/1/10),

або в американській філії НТШ 30 Church St. R. 252, New York, USA.

Ціна 1.50 НМ — 0.50 Ам. Дол.